

TAIKYTINA TEISĖ TARPTAUTINIO PAVELDĖJIMO BYLOJE

Simona Bronušienė

Vilniaus universiteto Teisės fakulteto
Privatinės teisės katedros doktorantė
Saulėtekio al. 9, I rūmai, LT-10222 Vilnius, Lietuva
Tel. (+370 5) 236 6170
El. paštas: <simona.bronusiene@tf.stud.vu.lt>

Nuo 2015 m. rugpjūčio 17 d. ES valstybėse narėse, išskyrus Daniją, JK ir Airiją, yra taikomas reglamentas Nr. 650/2012, nustatantis jurisdikcijos, taikytinos teisės parinkimo, teismo sprendimų ir autentiškų dokumentų pripažinimo ir vykdymo taisyklės bei Europos paveldėjimo pažymėjimų tarptautinio paveldėjimo bylose. Kadangi ES valstybių narių materialioji paveldėjimo teisė turi nemažai skirtumų, tarptautinio paveldėjimo atveju yra svarbu nustatyti taikytiną teisę ne tik jau atsiradusiems paveldėjimo santykiams, bet dar ir palikėjui gyvam esant planuojant savo nuosavybės pomirtinį paskirstymą. Straipsnyje aptariamos taikytinos teisės nustatymo taisyklės iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios ir reglamentu įtvirtinti tokie pokyčiai: paveldėjimo vieningumo principas, bendras jungiamasis kriterijus – palikėjo paskutinė įprastinė gyvenamoji vieta ir galimybė pačiam palikėjui pasirinkti taikytiną teisę (profesio iuris). Taip pat straipsnyje yra analizuojamas paveldėjimui taikytinos teisės turinys, jo santykis su kitais susijusiais klausimais ir juos reglamentuojančiais teisės instrumentais bei naujausia ESTT praktika. Šio straipsnio tikslas – atskleisti taikytinos teisės nustatymo tarptautinio paveldėjimo bylose pokyčius bei jų naudą ir iššūkius suinteresuotoms šalims.

From the 17 August 2015 in the EU member states, except Denmark, UK and Ireland, there is applied regulation No 650/2012, which establishes legal rules on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and acceptance and enforcement of authentic instruments and on the creation of a European Certificate of Succession in the matters of intercountry succession. As the substantive succession law of the EU member states still holds a lot of differences, in the cases of intercountry succession it becomes very important to determine applicable law not only when the succession is already opened but also before it, when the testator is still alive and plans its estate post mortem. In the article there are overviewed the legal rules on applicable law before the application of regulation No 650/2012 and the changes brought by regulation, such as the unity of the succession, common connecting factor – last habitual residence of de cujus and possibility for testator to choose applicable law (profesio iuris). Also in the article there is analyzed the content of the applicable law, its coherence with other related matters and the legal instruments regulating them and also the newest practice of CJEU. The purpose of this article is to reveal the changes in determining the applicable law in intercountry succession cases and its benefits and challenges for interested parties.

Įvadas

Paveldėjimo teisė, grindžiama per amžius susiklosčiusiomis tradicijomis, yra vienas iš stabiliausių ir konservatyviausių civilinės teisės institutų. Tačiau socialiniai pokyčiai visuomenėje, didėjanti globalizacija daro didelę įtaką ir paveldėjimo teisei. Didesnis kapitalo ir žmonių judėjimas sukuria įvairaus pobūdžio santykius, peržengiančius vienos valstybės ribas. Pavyzdžiui, asmuo, būdamas vienos valstybės pilietis, gyvena kitoje valstybėje, ar jo šeimos nariai gyvena kitoje nei jis valstybėje, ar jis turi turto kitoje valstybėje nei jo pilietybės valstybė ar įprastinė gyvenamoji vieta. Esant tokiai tarptautinei situacijai, mirus palikėjui gali kilti sunkumų, siekiant nustatyti jo įpėdinius, turtą, kurį kas ir kaip gali

paveldėti ir pan., nes skiriasi ne tik kiekvienos valstybės nacionalinė materialioji paveldėjimo teisė¹, bet ir tarptautinės privatinės teisės normos, pagal kurias tą pačią paveldėjimo bylą gali spręsti kelių susijusių valstybių kompetentingos institucijos, vadovaudamosi skirtingomis teisės normomis, ir taip pasiekti skirtingų rezultatų.

Nors žmonės paprastai nėra linkę iš anksto galvoti apie savo mirtį ir užgyvento turto pomirtinį paskirstymą, taip lyg stengdamiesi atitolinti tai, kas neišvengiama, tarptautinio paveldėjimo atveju svarbu nustatyti ne tik kokios valstybės teisė bus taikoma susiklosčiusiems santykiams tvarkant paveldėjimą (*ex post*), bet ir planuojant savo nuosavybės pomirtinį paskirstymą (*ex ante*). Paveldėjimo teisė padeda užtikrinti civilinių santykių stabilumą ir tam tikrą tvarką visuomenėje. Todėl būtinybė suderinti bent jau tarptautinės privatinės teisės normas paveldėjimo srityje nuolat didėjo.

Pirmieji tokie bandymai buvo Hagos tarptautinės privatinės teisės biuro priimtos tarptautinės konvencijos. Tačiau jos reglamentuoja tik tam tikrus specifinius tarptautinio paveldėjimo aspektus, pavyzdžiui, paveldėjimą pagal testamentą², arba yra ratifikuotos labai mažo valstybių skaičiaus, pavyzdžiui, 1973 m.³ ir 1989 m.⁴ Hagos konvencijos, taip pat 1972 m. Bazelio konvencija⁵, todėl reali jų nauda paveldėjimo teisei suderinti yra ribota. Vieną iš pagrindinių tokio tarptautinės privatinės paveldėjimo teisės derinimo pasyvumo priežasčių būtų galima įvardyti paveldėjimo teisės konservatyvumą, susijusį su kiekvienos valstybės tradicijomis ir kultūra, taip pat siekimą apsaugoti ar tiksliau – kontroliuoti savo piliečių turimą ar savo teritorijoje esantį turtą, todėl visoks išorinis kišimasis į šių klausimų reguliavimą ilgą laiką neatrodė labai priimtinas ir patrauklus.

Vis dėlto, didėjant gyventojų migracijai, paveldėjimo klausimai tapo viena iš didelių kliūčių, siekiant užtikrinti laisvą asmenų judėjimą, ypač Europos Sąjungos (toliau – ES) erdvėje⁶, todėl nuspręsta ieškoti bendrų sutarimo taškų⁷. Nuo 2015 m. rugpjūčio 17 d. ES pradėtas taikyti reglamentas Nr. 650/2012⁸, kuris yra pirmasis ES tarptautinės privatinės teisės dokumentas, apimantis jurisdikcijos,

¹ ES viduje daugiausia skirtumų tarp valstybių narių paveldėjimo teisės srityje yra šiais klausimais: dėl palikimo paskirstymo tarp įpėdinių; dėl kitų palikimą reguliuojančių teisės instrumentų, tokių kaip antai bendras testamentas, kurį pripažįsta ne visos valstybės narės; dėl privalomos palikimo dalies, kurią nustato visos ES valstybės narės, išskyrus Jungtinę Karalystę (toliau – JK), tačiau jos skyrimo sąlygos ir dydis skiriasi; dėl palikimo priėmimo procedūros bei dėl homoseksualių asmenų, sudariusių santuoką ar registruotą partnerystę, teisės paveldėti (žr. *Résumé de l'analyse d'impact accompagnant la proposition de règlement européen* (cf. infra, note 14), document de travail des services de la Commission, SEC(2009) 411, 2.1.1 punktas, p. 3.

² 1961 m. Hagos konvencija dėl taikytinos teisės testamentu formai. Lietuva nėra prie jos prisijungusi; 1973 m. Vašingtono konvencija, nustatanti vieningą teisę tarptautinio testamentu formai, kuri galioja 21 valstybėje. Lietuva nėra prie jos prisijungusi.

³ 1973 m. Hagos konvencija dėl mirusiojo turto tarptautinio administravimo, kuri galioja tik trijose valstybėse. Lietuva nėra prie jos prisijungusi.

⁴ 1989 m. Hagos konvencija dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės, kuri galioja tik Nyderlanduose.

⁵ 1972 m. Bazelio konvencija dėl testamentų registravimo sistemos sukūrimo, kuri Lietuvoje galioja nuo 2004 m. rugpjūčio 20 d.

⁶ Europos Komisijos teigimu, 9–10 proc. paveldėjimų ES viduje (apie 450 000 per metus) turi tarptautinį elementą. Vidutinė vieno tokio palikimo vertė siekia 274 000 Eur (*Résumé de l'analyse d'impact accompagnant la proposition de règlement européen* (cf. infra, note 14), document de travail des services de la Commission, SEC, 2009, 411, 2.2. punktas, p. 4).

⁷ Galimybė stiprinti bendradarbiavimą derinant tarptautinės privatinės teisės normas ne tik komercinių santykių srityje paminėta Tamperės Europos Vadovų Tarybos susitikime 1999 m., kur buvo pabrėžta būtinybė užtikrinti abipusį teismo sprendimų pripažinimą ir vykdymą ES erdvėje, vėliau tai įtvirtinta 2000 m. Vienos veiksmų plane, pabrėžiant bendros teisingumo erdvės kūrimą, 2004 m. Hagos programoje, išskiriant būtinybę suderinti kolizines normas paveldėjimo srityje. 2005 m. buvo parengta Europos Komisijos žaliųjų knyga dėl paveldėjimo ir testamentų, o 2009 m. pateiktas reglamento pasiūlymas.

⁸ 2012 m. liepos 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos (ES) reglamentas Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo (toliau – reglamentas Nr. 650/2012).

taikytinos teisės, teismo sprendimų ir autentiškų dokumentų pripažinimo ir vykdymo klausimus bei nustatantis tam tikras materialiosios teisės normas, reguliuojančias Europos paveldėjimo pažymėjimą.

Galima išskirti tokius pagrindinius reglamento Nr. 650/2012 tikslus⁹: 1) politinį, siekiant palengvinti asmenų laisvą judėjimą ir vidaus rinkos veikimą; 2) ekonominį, nes Europos Komisijos duomenimis, tarptautinių paveldėjimų skaičius ir vertė yra pakankamai dideli ir daro nemažą įtaką civilinių santykių stabilumui, be to, aiškesnis tarptautinio paveldėjimo bylų organizavimas sumažins šių bylų finansines išlaidas; 3) teisinį, įtvirtinant dvi pagrindines paveldėjimo teisinių santykių naujoves, t. y. paveldėjimo vieningumo¹⁰ ir taikytinos teisės pasirinkimo¹¹ principus.

Nors reglamente Nr. 650/2012 visų pirma nustatomos jurisdikciją reglamentuojančios kolizinės normos, kaip ir iki šiol vadovaujantis principu, kad pirmiausia suinteresuota šalis turi žinoti, į kokios valstybės teismą ji turėtų kreiptis, o tik vėliau, kokios valstybės teisę taikyti, kalbant apie paveldėjimo teisinius santykius svarbu pirmiausia aptarti kolizines normas taikytinos teisės srityje, nes dažniausiai būtent jų taikymo aktualumas iškyla pirmiau, palikėjui dar gyvam esant sprendžiant, kaip paskirstyti savo nuosavybę po mirties. Be to, reglamentu Nr. 650/2012 buvo siekiama užtikrinti *ius* ir *forum* vienvė, kad kompetentingas teismas galėtų taikyti savo, o ne užsienio valstybės teisę, todėl tiek taikytinai teisei, tiek jurisdikcijai nustatyti yra įtvirtintas tas pats bendras jungiamasis kriterijus – paskutinė įprastinė palikėjo gyvenamoji vieta, o galimybė palikėjui pasirinkti taikytiną teisę pagal savo pilietybę gali lemti ir jurisdikciją turintį teismą¹².

Taigi šio darbo tikslas – atskleisti, kokia kryptimi keitėsi taikytinos teisės nustatymas tarptautinio paveldėjimo byloje ir kokią naudą tokie pokyčiai teikia suinteresuotoms šalims. Iškeltas tikslas įgyvendinamas vykdant šiuos uždavinius: 1) apibrėžti taikytinos teisės nustatymo kriterijus iki 2015 m. rugpjūčio 17 d., reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios; 2) atskleisti reglamento Nr. 650/2012 įtvirtinto paveldėjimo vieningumo principo naudą nustatant taikytiną teisę tarptautinio paveldėjimo byloje; 3) apibrėžti taikytinos teisės nustatymo taisyklių taikymą teritorijoje pagal reglamentą Nr. 650/2012; 4) apibrėžti taikytinos teisės turinį pagal reglamentą Nr. 650/2012; 5) išanalizuoti bendrąją taikytinos teisės nustatymo taisyklę pagal paskutinę palikėjo įprastinę gyvenamąją vietą bei 6) išanalizuoti taikytinos teisės pasirinkimo (*profesio iuris*) pranašumus ir trūkumus. Tyrimo objektas – kolizinės normos taikytinai teisei parinkti tarptautinio paveldėjimo byloje, jų santykis su kituose teisės aktuose įtvirtintomis taisyklėmis ir galimi jų taikymo praktikoje iššūkiai. Nurodyti uždaviniai įgyvendinami naudojant istorinį, lingvistinį, teleologinį, lyginamosios ir sisteminės analizės metodus. Istorinis metodas leidžia apžvelgti taikytinos teisės nustatymo taisyklių pokyčius laiko ir socialinių aplinkybių kontekste, lingvistinis metodas padeda atskleisti reglamente Nr. 650/2012 vartojamų sąvokų reikšmę, o teleologinis metodas – nustatytų taisyklių tikslus ir esmę. Lyginamasis metodas naudojamas pateikiant skirtingų ES valstybių tarptautinės privatinės teisės normų, reglamentavusių paveldėjimo teisinius santykius iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios, pavyzdžius, o sisteminės analizės metodas tyrimui reikšmingas analizuojant reglamento Nr. 650/2012 nuostatas kartu su kitais ES teisės aktais, įtvirtinančiais kolizines normas taikytinai teisei parinkti, siekiant atskleisti paveldėjimo teisės kompleksiskumą ir kokią įtaką jos raidai ir suinteresuotų šalių interesų apsaugai turės visų susijusių teisės aktų taikymas. Teismų praktikos analizės metodas nėra naudojamas,

⁹ PÉROZ, H. ; FONGARO, E., *Droit international privé patrimonial de la famille*, 2e ed., LexisNexis 2017, p. 280–281.

¹⁰ Iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios dalis ES valstybių narių vis dar laikėsi paveldėjimo skyrimo, atsižvelgiant į tai, koks turtas yra paveldimas, kilnojamas ar nekilnojamas.

¹¹ Iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios tik Vokietijoje, Italijoje, Nyderlanduose, Belgijoje, Bulgarijoje ir Rumunijoje buvo leidžiama pasirinkti taikytiną teisę tarptautinio paveldėjimo byloje.

¹² Žr. reglamento Nr. 650/2012 5, 6 straipsnius.

nes reglamento Nr. 650/2012 taikymo praktika dar nėra gausi¹³, todėl straipsnyje apžvelgiami teismų sprendimai pateikiami kaip iliustraciniai pavyzdžiai, bet ne analizės objektas.

Paveldėjimo teisės problemos Lietuvoje nėra populiarūs tema tarp teisės mokslininkų¹⁴. Taikytinos teisės tarptautinio paveldėjimo byloje nustatymo taisyklės iki ir po reglamento Nr. 650/2012 bei taikytinos teisės turinys, pasitelkiant esamos teismų praktikos pavyzdžius, nebuvo išsamiai analizuoti, tai rodo šios temos naujumą ir aktualumą. Užsienio teisės mokslininkai pakankamai gausiai aptaria reglamento Nr. 650/2012 įtvirtintas naujoves ir jų pranašumus bei trūkumus¹⁵, tačiau dažniausiai apsiribojama arba bendra reglamento nuostatų apžvalga, komentarais, arba kurio nors vieno probleminio klausimo tyrimu, daugiau dėmesio neskiriant sisteminei ir lyginamajai tarptautinės privatinės teisės normų, reglamentuojančių paveldėjimo ir su juo susijusių teisinių santykių, analizei.

1. Taikytinos teisės nustatymas iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios

Reglamentas Nr. 650/2012 priimtas 2012 m. liepos 4 d., tačiau pradėtas taikyti trejais metais vėliau, t. y. tik asmenų, mirusių 2015 m. rugpjūčio 17 d. ar vėlesnę dieną, atžvilgiu¹⁶. Paveldėjimui, atsiradusiam iki 2015 m. rugpjūčio 17 d., ir toliau taikomos nacionalinės tarptautinės privatinės teisės normos arba tarptautinės konvencijos, jei su paveldėjimu susijusi valstybė yra prie kurios nors iš jų prisijungusi. Dėl tarptautinio paveldėjimo klausimo įvairiapusiškumo ir sudėtingumo, kilus ginčui, šios bylos gali būti sprendžiamos ne vienerius metus, todėl yra svarbu apibrėžti pagrindines taikytinos teisės nustatymo taisykles iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios.

Visų pirma, valstybės skirtingai reglamentavo jungiamuosius kriterijus taikytinai teisei nustatyti, vienos – pagal paveldėjimo vieningumo principą, kai visam paveldimam turtui taikoma viena teisė¹⁷, o kitos – išskirdamos pagal paveldimo turto kilmę (kilnojamasis ar nekilnojamasis). Paveldimo turto padalijimas į kilnojamąjį ir nekilnojamąjį siekia viduramžių feodalines sistemas ir jų papročius¹⁸. Pagrindinis šios dualistinės sistemos požymis yra tas, kad ji taiko skirtingus jungiamuosius kriterijus kilnojamajam ir nekilnojamajam paveldimam turtui. Nekilnojamajam turtui taikoma jo buvimo vietos valstybės teisė, *lex rei sitae*, o kilnojamasis turtas, kaip priklausomas nuo asmens, palikėjo, reguliuojamas arba jo pilietybės¹⁹, arba domicilės²⁰, arba nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisės.

Lietuva priklauso dualistinės paveldėjimo sistemos šalių grupei.

¹³ Pavyzdžiui, projekto 'Planning the future of cross-border families: a path through coordination' (EUFam's) aims at researching European Union Private international law (Conflict of Laws) of family and successions, and at disseminating project findings, news, and general information on this matter" atlikta projekte dalyvavusių valstybių Bulgarijos, Kroatijos, Čekijos, Prancūzijos, Vokietijos, Graikijos, Italijos, Slovakijos, Ispanijos teismų praktikos apžvalga parodė, kad bylų nacionaliniuose teismuose taikant reglamentą Nr. 650/2012 yra vos kelios ([interaktyvus]. Prieiga per internetą: <http://www.eufams.unimi.it/2017/12/28/eufams-database-final-version/>).

¹⁴ Paveldėjimo teisės tema plačiau rašė A. Vileita, V. Gaivenis, A. Valiulis, V. Mikelėnas, D. Bublienė, S. Šaltauskienė.

¹⁵ Tarptautinio paveldėjimo klausimus ir reglamento Nr. 650/2012 taikymą plačiai analizuoja A. Bonomi, P. Lagarde, M. Grimaldi, P. Wautelet, M. Revillard, R. Frimston, E. Fongaro, M. Goré, H. Li, M. Pfeiffer, J. Carruther, E. C. Ritaine, J. Talpis ir kt.

¹⁶ Reglamento Nr. 650/2012 83 straipsnio 1 dalis

¹⁷ Pavyzdžiui, Italijoje, Ispanijoje, Austrijoje, Danijoje, Švedijoje, Vokietijoje (žr. BONOMI, A. Successions internationales: conflits de lois et conflits de juridictions, in *Recueil des Cours*, t. 350, 2010, p. 99, valstybėse, įtvirtinusiose unitarinį paveldėjimo režimą, palikėjo turtas turi būti laikomas vieningu ir išvien paskirstomas po palikėjo mirties).

¹⁸ LI H. Some Recent Developments in the Conflict of Laws of Succession, in *Recueil des cours*, t. 224, 1993, p. 22.

¹⁹ Šis pilietybės jungiamasis kriterijus, pavyzdžiui, yra įtvirtintas Rumunijoje.

²⁰ Domicilė dažniausiai taikoma bendrosios teisės sistemos šalyse, taip pat, pavyzdžiui, Prancūzijoje, Liuksemburge. Šis kriterijus kilęs iš archajinės bendrosios teisės principo „mobilia sequuntur personam“, reiškusio, kad asmeniniai asmens daiktai turi būti reguliuojami tos pačios teisės, kuri taikoma asmeniui (plačiau apie šio teisės principo evoliuciją žr. LAGARDE, P. *Successions, Répertoire de droit international*. Dalloz, 1998).

Lietuvos Respublikos civilinio kodekso (toliau – LR CK) 1.10 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad civiliniams santykiams užsienio teisė taikoma, kai tai numato Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys, šalių susitarimai ar Lietuvos Respublikos įstatymai. LR CK 1.62 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad kitiems paveldėjimo teisės santykiams, išskyrus su nekilnojamųjų daiktų paveldėjimu susijusius, taikoma valstybės, kurios teritorijoje buvo nuolatinė palikėjo gyvenamoji vieta jo mirties momentu, teisė. Nekilnojamojo daikto paveldėjimo santykiams taikoma nekilnojamojo daikto buvimo vietos valstybės teisė. Taigi tarptautinės privatinės teisės normos nustato skirtingus jungiamuosius kriterijus taikytinai teisei parinkti tarptautinio paveldėjimo byloje, atsižvelgiant į paveldimų daiktų kilmę, jų buvimo vietą ir paskutinę palikėjo gyvenamąją vietą. Toks paveldėjimo suskirstymas ir taikytinos teisės skirtingas parinkimas taikomas tiek paveldint pagal įstatymą (*ab intestat*), tiek pagal testamentą.

Tokie patys jungiamieji kriterijai nustatyti ir Lietuvos tarptautinėse sutartyse, pavyzdžiui, Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosios bylose 42 straipsnyje, Lietuvos Respublikos ir Baltarusijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių civilinėse, šeimos ir baudžiamosiose bylose 43 straipsnyje, Lietuvos Respublikos, Estijos Respublikos ir Latvijos Respublikos sutarties dėl teisinės pagalbos ir teisinių santykių 41 straipsnyje įtvirtinta, kad kilnojamojo turto paveldėjimo teisę reguliuoja susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje palikėjas turėjo paskutinę nuolatinę gyvenamąją vietą, įstatymai, o nekilnojamojo turto paveldėjimo teisę reguliuoja susitariančiosios šalies, kurios teritorijoje yra turtas, įstatymai.

Kadangi pagal CK 5.50 straipsnio 1 dalį neleidžiama palikimo priimti iš dalies ar su sąlyga ar išlygomis, tais atvejais, kai įpėdinis dalį palikimo priėmė vienoje šalyje, pavyzdžiui, kilnojamąjį turtą priėmė paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos valstybėje Baltarusijoje, laikytina, kad jis priėmė visą palikimą, taip pat ir nekilnojamąjį turtą, esantį Lietuvoje. Taigi, nors tokiu atveju turėtų būti atidaromos dvi paveldėjimo bylos, tačiau užsienio valstybėje išduotas paveldėjimo teisės liudijimas turėtų būti pakankamas pagrindas įsitikinti, kad įpėdinis palikimą priėmė²¹. Nepaisant to, skirtingose valstybėse esant skirtingam palikimo priėmimo terminui ir sąlygoms, toks palikimo priėmimo universalumas neapsaugo nuo galimų kilti ginčų²². Be to, kiekvienu atveju turi būti sprendžiamas Lietuvos Respublikos (toliau – LR) ir užsienio valstybės teisės suderinimo klausimas. Lietuvos teismų praktika, nors ir nėra gausi tarptautinio paveldėjimo bylų, rodo, kad tokiais atvejais nekilnojamojo turto, esančio Lietuvoje, paveldėjimo atveju prioritetas teikiamas LR teisei ir visi palikėjo ar įpėdinių atlikti veiksmai užsienio valstybėje pagal užsienio valstybės teisę turi atitikti ir LR teisės nuostatas²³.

Toks paveldimo turto padalijimas ir atskirų taikytinos teisės taisyklių nustatymas pagal paveldimo turto kilmę turėjo reikšmės ankstesniais laikais, kai žmonės paprastai gyvendavo ir turtą įgydavo toje pačioje valstybėje, o nekilnojamojo turto valdymas pagal jo buvimo vietos valstybės teisę užtikrino ne tik civilinių santykių, bet ir tam tikrą politinį stabilumą. Tačiau šiais globalizacijos laikais toks kilnojamojo ir nekilnojamojo turto skyrimas sukelia papildomų problemų, finansinių išlaidų ir apsūn-

²¹ Žr. Notarų rūmų išaiškinimą *Notariatas*, Nr. 24/17, p. 73.

²² Pavyzdžiui, Lietuvos Aukščiausiasis Teismas civilinėje byloje Nr. 3K-3-80-706/2017 sprenddamas palikimo priėmimo termino atnaujinimo klausimą, kai palikėja ir įpėdinė nuolat gyveno Latvijoje, tačiau turėjo nekilnojamojo turto ir Lietuvoje, nurodė, kad kai palikimą sudaro turtas, esantis skirtingose valstybėse, laikytina, kad įpėdinis palikimą priėmė faktiškai pradėdamas paveldimą turtą valdyti per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos pagal LR teisę, jeigu įpėdinis per tris mėnesius nuo palikimo atsiradimo dienos pradėjo faktiškai valdyti turtą kurioje nors vienoje iš valstybių.

²³ Pavyzdžiui, Šiaulių apygardos teismas civilinėje byloje Nr. 2S-1050-883/2015 nustatė, kad palikėjo, Vokietijos piliečio, paskutinė nuolatinė gyvenamoji vieta buvo Lietuvoje. Palikėjas turėjo nekilnojamojo turto abiejose šalyse. Vokietijoje jis buvo sudaręs paveldėjimo susitarimą, kurio pagrindu įpėdiniai prašė išduoti paveldėjimo liudijimą ir nekilnojamojamam turtui Lietuvoje. Teismas sprendė, kad Lietuvos teisėje nesant paveldėjimo sutarčių instituto, nesant testamentu, sudaryto pagal Lietuvos teisę, nekilnojamoji turtas nagrinėjamu atveju turi būti paveldimas pagal įstatymą (LR CK 5.11 straipsni).

kina paveldėjimo bylos tvarkymą. Be to, paveldimo turto skirstymas gali kelti sunkumų ir apibrėžiant kilnojamąjį ir nekilnojamąjį turtą, nes tam tikrais atvejais tas pats turtas pagal vienos valstybės teisę gali būti priskirtas kilnojamajam, o pagal kitos – nekilnojamajam turtui²⁴. Taigi, dar prieš nustatant kilnojamajam ir nekilnojamajam turtui taikytiną teisę, reikia nuspręsti, kuri teisė turi apibrėžti paveldimo turto pobūdį – *lex fori*, nes tik taip paveldėjimo bylą nagrinėjantis teisėjas galės tinkamai nustatyti tam tikroms turto rūšims taikytiną teisę, ar *lex causae*, nes tik pagal konkretaus turto buvimo vietą nustatčius jo pobūdį – kilnojamasis ar nekilnojamasis, galima užtikrinti šio turto ir su juo susijusių civilinių santykių stabilumą ir tam tikrą teisinį tikrumą. Pavyzdžiui, Prancūzijos kasacinis teismas, sprenddamas, ar įmonė, kurios visas turtas yra nekilnojamasis turtas Šveicarijoje, yra kilnojamasis ar nekilnojamasis turtas, nustatė, kad turi būti taikoma *lex fori*, valstybės, kurioje buvo pradėta paveldėjimo byla pagal paskutinę palikėjo gyvenamąją vietą, t. y. Prancūzijos, teisė, pagal kurią šis turtas pripažintinas kilnojamuoju²⁵. Lietuvoje CK 1.48 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad daiktas pripažįstamas nekilnojamuoju ar kilnojamuoju pagal jo buvimo vietos valstybės teisę, taigi priešingai, nei buvo paminėta pirmesniame Prancūzijos teismo sprendime. Vertinant LR CK 1.48 straipsnio nuostatą, darytina išvada, kad Lietuvoje daikto kilmei nustatyti yra taikoma *lex causae*, nes ir nuosavybės teisė ir kitos daiktinės teisės į nekilnojamąjį ir kilnojamąjį daiktą nustatomos pagal valstybės, kurioje buvo tas daiktas jo teisinės padėties pasikeitimo metu, teisę.

Kitas dualistinės sistemos taikymo trūkumas yra tas, kad skirtingam paveldimam turtui taikant skirtingų valstybių teisę kyla šio turto apskaitymo į bendrą paveldimo turto masę ir padalijimo tarp įpėdinių problema²⁶. Pavyzdžiui, palikėjas nekilnojamąjį turtą, esantį Anglijoje, paliko vienam įpėdiniui, o esantį Lietuvoje – kitam. Anglijos teismas pagal *lex fori* gali spręsti tik dėl Anglijoje esančio nekilnojamojo turto, o Lietuvos teismas tik dėl nekilnojamojo turto Lietuvoje. Problema kyla, nustatant, pagal kokias taisykles kokį turtą paskirstyti. Nors Anglijos teisėje įpėdiniai neturi teisės į privalomą palikimo dalį, kokia nustatyta LR CK 5.20 straipsnyje, įpėdinis, paveldėjęs turtą Anglijoje, vis dar turėtų teisę į privalomą palikimo dalį Lietuvoje, priešingai nei įpėdinis, paveldėjęs turtą Lietuvoje, negalėtų reikšti tokio reikalavimo į turtą, esantį Anglijoje. Taigi esant skirtingoms tarptautinės privatinės teisės taisyklėms kiekvienas teismas pagal savo teisę skirsto tik jo jurisdikcijoje esantį turtą, o tai gali pažeisti įpėdinių interesų pusiausvyrą ir neatitikti testatoriaus paskutinės valios.

Be išvardytų trūkumų, galima įžvelgti ir tam tikrą dualistinės paveldėjimo sistemos pranašumą tvarkant nekilnojamojo turto paveldėjimą, nes ta pati turto buvimo vietos teisė (*lex rei sitae*) sprendžia turto paveldėjimo klausimus nuo pradžios iki pabaigos, todėl galima išvengti taikytinos teisės neatitikties *lex fori* tais atvejais, kai, pavyzdžiui, skiriasi paveldimo turto perdavimo įpėdiniams sistema.

Taigi iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios toje pačioje tarptautinio paveldėjimo byloje galėjo būti taikoma kelių valstybių materialioji teisė arba skirtingos valstybės galėjo spręsti dėl jų teri-

²⁴ Pavyzdžiui, LR CK 4.2 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad nekilnojamaisiais daiktais laikomi daiktai, kurie yra nekilnojami pagal prigimtį ir pagal savo prigimtį kilnojami daiktai, kuriuos nekilnojamaisiais pripažįsta įstatymai, tačiau skirtingose valstybėse skirtingi kilnojamieji daiktai gali būti pripažinti nekilnojamaisiais, todėl Lietuvoje tam tikras pagal prigimtį kilnojamasis daiktas gali būti pripažįstamas nekilnojamu ir jam taikoma *lex rei sitae*, Lietuvos teisė, tačiau pagal palikėjo nuolatinės gyvenamosios vietos ar pilietybės valstybės teisę tas pats daiktas vis dar gali būti laikomas kilnojamuoju, jam taikant būtent šios valstybės teisę. Pavyzdžiui, bičių avilys pagal Nyderlandų teisę yra kilnojamasis, o pagal prancūzų – nekilnojamasis turtas.

²⁵ 2010 m. spalio 20 d. Prancūzijos kasacinio teismo sprendimas byloje Nr. 08-17.033.

²⁶ Prancūzijoje dar 1976 m. teismas vienoje tarptautinio paveldėjimo byloje sprendė, kad tokiu atveju privaloma paveldimo turto dalis turi būti nustatoma kiekvienam paveldimam turtui ar jo masei pagal jam taikytiną teisę (žr. PÉROZ, H.; FONGARO, E., *Droit international privé patrimonial de la famille*, 2e ed. LexisNexis, 2017, p. 245).

torijoje esančio to paties palikėjo turto. Kaip pažymėta pirmiau, nacionalinės materialiosios teisės gali skirtingai reglamentuoti tuos pačius klausimus, todėl tam, kad būtų galimybė išspręsti tokius taikytinų teisių skirtumus, kai kuriose valstybėse buvo leidžiamas taikyti *renvoi*, nukreipimo, institutą tarptautinio paveldėjimo byloje²⁷. Lietuvoje *renvoi* yra ribojamas nustatant, kad nuoroda į taikytiną užsienio teisę reiškia nuorodą į atitinkamos valstybės vidaus materialiąją teisę, o ne į šios valstybės tarptautinę privatinę teisę, išskyrus šio kodekso numatytas išimtis (LR CK 1.10 straipsnio 3 dalis). Nors paveldėjimui taikytiną teisę reglamentuojančios LR CK teisės normos nenumato galimybės taikyti šiems santykiams nukreipimo, tačiau *renvoi* institutas būtų parankus, ypač jei jis leistų sujungti kilnojamajam ir nekilnojamajam turtui taikytiną teisę.

Išmanyti nacionalines tarptautinės privatinės teisės taisykles yra aktualu ir dėl to, kad ES teisės aktų, derinančių kolizines teisės normas, taikymas neišsprendžia klausimų su trečiosiomis šalimis. Pavyzdžiui, reglamentas Nr. 650/2012 valstybių narių santykiuose turi viršenybę išimtinai dviejų ar daugiau valstybių narių sudarytų konvencijų atžvilgiu tiek, kiek tokios konvencijos yra susijusios su reglamentuojamais šiuo reglamentu klausimais (reglamento Nr. 650/2012 75 straipsnio 2 dalis), todėl nuo reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios tarptautinio paveldėjimo byloje, susijusioje su Latvija ir Estija, Lietuva turi taikyti tik reglamento, o ne trišalės sutarties nuostatas. Tačiau santykiui su trečiosiomis valstybėmis taikytinos teisės parinkimo taisyklės priklausys nuo to, kurios valstybės kompetentingos institucijos jas taiko. Pavyzdžiui, jei tarptautinio paveldėjimo byla sprendžiama Lietuvoje, taikytina teisė nustatoma pagal reglamento Nr. 650/2012 nuostatas, nesvarbu, ar nustatyta teisė yra trečiosios valstybės teisė, nes reglamentas Nr. 650/2012 taikomas visiems asmenims, turintiems paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą kurioje nors iš ES valstybių narių (žr. reglamento Nr. 650/2012 20 straipsnį). Tačiau jei paveldėjimo byla sprendžiama trečiojoje valstybėje, ji ir toliau taikys arba tarptautinės sutarties nuostatas, arba savo tarptautinės privatinės teisės taisykles²⁸.

Apžvelgus taikytinos teisės nustatymo taisykles iki reglamento Nr. 650/2012 taikymo pradžios, toliau aptariamos taikytinos teisės nustatymo aktualijos pagal reglamentą Nr. 650/2012.

2. Paveldėjimo vieningumo principas pagal reglamentą Nr. 650/2012

Bene vienas iš didžiausių reglamento Nr. 650/2012 pranašumų yra jo įtvirtintas paveldėjimo vieningumo principas. Siekiant išvengti palikimo suskaidymo ir užtikrinti didesnę teisinį tikrumą, pagal reglamentą Nr. 650/2012 parinkta taikytina teisė turėtų reglamentuoti visą palikimą, t. y. visą palikimą sudarantį turtą, neatsižvelgiant į turto kilmę ir į tai, ar turtas yra kitoje valstybėje narėje, ar trečiojoje valstybėje (reglamento Nr. 650/2012 preambulės 37 punktą).

Paveldėjimo vieningumo principo taikymo tarptautinio paveldėjimo byloje pradžia laikytina 1989 m. Hagos konvencija dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės, kuri, nors ir galioja tik vienoje valstybėje, tačiau buvo pagrindinis reglamento Nr. 650/2012 įkvėpimo šaltinis²⁹.

²⁷ Pavyzdžiui, Prancūzijos teisė leido taikyti *renvoi* tarptautinio paveldėjimo byloje, todėl, sprendžiant Prancūzijos piliečio, nuolat gyvenusio Ispanijoje ir turėjusio banko sąskaitą ir nekilnojamojo turto Prancūzijoje, paveldėjimo klausimą, prancūzų notaras, atidaręs paveldėjimo bylą pagal vieno iš įpėdinių prašymą, turėtų taikyti paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos valstybės, t. y. Ispanijos, teisę banko sąskaitai ir Prancūzijos teisę nekilnojamajam turtui Prancūzijoje. Tačiau Ispanijos teisė numato, kad paveldėjimo teisiniams santykiams taikoma palikėjo pilietybės valstybės teisė, todėl šiuo atveju *renvoi* institutu paveldėjimo teisiniams santykiams būtų taikoma viena, Prancūzijos, teisė.

²⁸ Tokios praktikos laikosi ir Notarų rūmai, aiškindami, kad po asmens, kuris gyveno Jungtinėje Karalystėje (toliau – JK), tačiau turėjo nekilnojamųjų daiktų Lietuvoje, mirties paveldėjimo byla dėl nekilnojamųjų daiktų paveldėjimo tvarkoma Lietuvoje (žr. *Notariatas* Nr. 24/2017, p. 65).

²⁹ REVILLARD, M. *Droit international privé et européen: pratique notariale*, 8e ed. Defrénois, Lextenso éditions, 2014, p. 447.

Reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnio 1 dalyje įtvirtinama, kad taikytina teisė taikoma visam palikimui³⁰. Kaip pažymėta pirmiau, kai kuriose valstybėse ir iki reglamento Nr. 650/2012 galiojo unitarinė paveldėjimo sistema, kai visam palikėjo turtui buvo parenkama viena taikytina teisė, neatsižvelgiant į turto kilmę (kilnojamas ar nekilnojamas), tačiau pagal tam tikrus konkrečioje valstybėje taikomus jungiamuosius kriterijus: palikėjo pilietybę, domicilę ar įprastinę gyvenamąją vietą. Reglamentas Nr. 650/2012 ne tik įtvirtina unitarinę paveldėjimo sistemą visose ES valstybėse narėse, kurioms taikomas reglamentas, bet ir suvienodina jungiamuosius kriterijus, nustatydamas, kad paveldėjimui taikoma palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisė, jei palikėjas nepasirinko kitaip. Be to, paveldėjimo vieningumo principas leidžia teisę taikyti turtui, esančiam ne tik ES erdvėje, tiksliau turtui, esančiam valstybėse narėse, kuriose taikomas reglamentas, bet ir turtui, esančiam trečiojoje šalyje. Vienintelis trukdis šiuo atveju yra tas, kad, sprendamas dėl viso palikimo, esančio ir trečiojoje šalyje, teismas nebus tikras, kad jo sprendimas tose šalyse bus pripažintas, nes reglamente nustatytos teismo sprendimų pripažinimo taisyklės taikomos *inter partes*³¹. Todėl tokiu atveju paveldimą turtą tarp įpėdinių geriau būtų dalyti ne pagal bendrą turto masę, o kiekvienoje valstybėje esantį turtą atskirai, kad, nepripažinus ES valstybės narės teismo sprendimo ir trečiojoje šalyje esantį turtą skirstant pagal tos valstybės taisykles, nebūtų pažeista įpėdinių pusiausvyra.

Paveldėjimo vieningumo principą, kaip vieną iš kertinių reglamento Nr. 650/2012 nuostatų, pabrėžė ir Europos Sąjungos Teisingumo teismas (toliau – ESTT). Pirmajame teismo sprendime dėl reglamento Nr. 650/2012 taikymo buvo pažymėta, kad toks reglamento Nr. 650/2012 nuostatų aiškinimas, dėl kurio atsirastų „paveldėjimo suskaidymas“, suprantamas kaip tam tikrų klausimų, reikšmingų paveldėjimo byloms, vertinimas pagal nacionalines kolizines normas, būtų nesuderinamas su šiame reglamente numatytais tikslais³².

Paveldėjimo vieningumo principas pasireiškia ne tik taikytinos teisės universalumu horizontaliai, t. y. visam paveldimam turtui, neatsižvelgiant į jo kilmę, bet ir jo vertikaliu taikymu, t. y. nuo paveldėjimo bylos pradžios iki pabaigos. ESTT generalinis advokatas, sprenddamas dėl paveldėjimo vieningumo principo taikymo vertikaliai, nurodė, kad nacionalinių jurisdikcijos taisyklių taikymas byloms dėl nacionalinių paveldėjimo pažymėjimų išdavimo prieštarauja siekiui suvienodinti jurisdikcijos ir kolizines taisykles Europos Sąjungoje. Taip patvirtindamas, kad ir nacionalinių paveldėjimo pažymėjimų išdavimas, nesvarbu, kas juos išdavė, patenka į reglamento Nr. 650/2012 taikymo sritį kaip vienas iš „visų su paveldėjimu susijusių klausimų“³³.

Vis dėlto paveldėjimo vieningumo principas tik leidžia taikyti vieną teisę visam paveldimam turtui viso paveldėjimo proceso metu, tačiau neišsprendžia valstybių narių materialiosios teisės skirtumų. Pavyzdžiui, nors reglamente Nr. 650/2012 pabrėžiama, kad nustatyta paveldėjimui taikytina teisė turėtų reglamentuoti paveldėjimą nuo palikimo atsiradimo iki palikimą sudarančio turto nuosavybės perdavimo paveldėtojams, kaip nustatyta toje teisėje, ir ji turėtų apimti klausimus, susijusius su palikimo administravimu ir atsakomybe už palikimo skolas, tačiau paveldimo turto administratoriaus, jei toks numatytas, skyrimas, jo įgaliojimai ir dviejų galimai taikytinų teisių (paveldėjimui ir administravimui)

³⁰ Taip pat – žiūrėti reglamento Nr. 650/2012 preambulės 37 punktą, 4 straipsnį („Jurisdikciją priimti sprendimą *dėl viso palikimo* paveldėjimo <...>“), 22 straipsnio 1 dalį („Asmuo gali pasirinkti, kad *jo visą palikimą* reglamentuojanti teisė būtų <...>“), 23 straipsnio 1 dalį („Pagal 21 arba 22 straipsnius nustatyta teise reglamentuojamas *visas palikimo paveldėjimas*“).

³¹ Pavyzdžiui, Lietuvoje, siekiant padalyti paveldimą turtą, esantį ir Rusijoje, Lietuva taikys paveldėjimo vieningumo principą, tačiau Rusijoje toks Lietuvos sprendimas greičiausiai nebūtų pripažintas, nes tiek pagal Rusijos teisę, tiek pagal Lietuvos Respublikos ir Rusijos Federacijos dvišalę sutartį nekilnojamojo turto paveldėjimo klausimus kompetentingos spręsti turto buvimo vietos valstybės institucijos taikydamos šios valstybės teisę.

³² ESTT 2017 m. spalio 12 d. sprendimo byloje Nr. C-218/16, EU:C:2017:755, 57 punktas.

³³ ESTT generalinio advokato M. Szpunar 2018 m. vasario 22 d. išvada byloje Nr. C-20/17, 105, 119 punktai.

suderinimas paties reglamento Nr. 650/2012 kūrėjų buvo įvardytas kaip papildomų rūpesčių keliantis klausimas³⁴. Taigi nors rasti pagrįstų teisinių argumentų, kad ES sutartis turi teisinį paveldėjimo teisės normų derinimo ES lygiu pagrindą yra sunku, tačiau kai kurios reglamento nuostatos turės įtakos ir nacionalinės teisės normoms, ypač tais atvejais, kai valstybė narė bus priversta pripažinti ir taikyti kitos valstybės narės teisės institutus³⁵.

Lietuvoje emigracijos tempai vis dar išlieka dideli³⁶, nemažai LR piliečių, įsikūrusių užsienyje, turi turto ir Lietuvoje. Lygiai taip pat vis daugiau lietuvių įsigyja turto užsienyje. Taigi tuo atveju, jei palikėjas mirė iki 2015 m. rugpjūčio 17 d., turi būti taikomos Lietuvos tarptautinės privatinės teisės normos ir dualistinė paveldėjimo sistema. Tačiau pradėjus taikyti reglamentą Nr. 650/2012 paveldėjimo vieningumo principas leidžia visą paveldimą turtą paskirstyti vienoje valstybėje pagal vienos valstybės teisę, pavyzdžiui, Lietuvoje gyvenantis asmuo turi turto, taip pat ir nekilnojamojo, Lietuvoje ir Portugalijoje. Jei anksčiau Lietuvos notaras sprendavo tik dėl Lietuvoje esančio nekilnojamojo turto, tai dabar jis galės paskirstyti visą turtą pagal LR teisę nuo pradžios iki galo. Kita vertus, didėjant imigracijai³⁷, nemažai atvykusių ir Lietuvoje įsikūrusių asmenų gali rinktis paveldėjimui taikyti jų pilietybės valstybės, ne tik ES valstybės narės, bet ir trečiosios valstybės, teisę, todėl Lietuvos notaras, vadovaudamasis paveldėjimo vieningumo principu, turės paskirstyti visą turtą, taip pat ir esantį Lietuvoje, ne pagal Lietuvos, bet užsienio valstybės teisę.

3. Taikytinos teisės nustatymo taisyklių taikymas teritorijoje pagal reglamentą Nr. 650/2012

Reglamentu Nr. 650/2012 nustatytos taikytinos teisės parinkimo taisyklės turėtų palengvinti paveldėjimo bylų tvarkymą ir nuosavybės planavimą. Tačiau ne mažiau svarbu apibrėžti, kiek plačiai šios reglamentu Nr. 650/2012 įtvirtintos taisyklės gali būti taikomos. Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2017 m. beveik pusė (24,8 tūkst., arba 43,3 proc.) visų emigrantų išvyko į Jungtinę Karalystę (toliau – JK), 6,4 tūkst. (11,1 proc.) – į Norvegiją, 4,9 tūkst. (8,6 proc.) – į Vokietiją, 3,8 tūkst. (6,7 proc.) – į Airiją³⁸. Nors iš šių keturių lietuvių pamėgtų krypčių tik Norvegija nepriklauso ES, reglamentas Nr. 650/2012 nėra taikomas ir JK, ir Airijoje³⁹. Taip pat kaip ir kiti ES reglamentai, reglamentas Nr. 650/2012 nėra taikomas ir Danijai⁴⁰. Nepaisant to, reglamento Nr. 650/2012 įtvirtintos

³⁴ Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 43, 44 punktai.

³⁵ BUBLIENĖ, D. Naujasis Europos Komisijos pasiūlymas paveldėjimo srityje: kokią tai turės įtaką Lietuvos paveldėjimo teisei? *Paveldėjimo teisės europeizacijos perspektyvos – link Europos testamentu*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 166.

³⁶ Lietuvos statistikos departamento duomenimis, 2017 m. emigravo 20 tūkst. daugiau asmenų nei 2013 m. ([interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?theme=all#).

³⁷ Lietuvos statistikos departamento duomenimis, nors imigracijos skaičiai yra perpus mažesni nei emigracijos, tačiau jie linkę augti ir 2017 m. imigravusių asmenų buvo 7 tūkst. daugiau nei 2013 m. ([interaktyvus]. Prieiga per internetą: https://osp.stat.gov.lt/statistiniu-rodikliu-analize?theme=all#).

³⁸ Žr. [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://osp.stat.gov.lt/informaciniai-pranesimai?articleId=5526623>

³⁹ Nors JK ir Airija intensyviai dalyvavo derybose dėl reglamento Nr. 650/2012, tačiau galutinis jų sprendimas buvo ne *opt-in*. Žinoma, tokią galimybę Airija vis dar turi, jei nuspręs, kad bendros tarptautinės privatinės teisės taisyklės tarptautinio paveldėjimo byloje ES viduje padeda geriau užtikrinti piliečių interesus (reglamento Nr. 650/2012 preambulės 82 punktas). JK šiuo atveju dėl pradėto Brexit proceso jau nepasinaudos tokia galimybe.

⁴⁰ Paprastai, priimant ES reglamentus yra apibrėžiama, kas yra laikoma valstybe nare, nurodant, kad tai valstybės narės, kurioms taikomas atitinkamas reglamentas, todėl Danija nepatenka į valstybės narės apibrėžtį (žr., pvz., Briuselis I bis reglamento 1 straipsnio 3 dalį, Briuselis II bis reglamento 2 straipsnio 3 punktą, Išlaikymo reglamento 1 straipsnio 2 dalį). Reglamente Nr. 650/2012 nepateikiama valstybės narės apibrėžimo, o tik preambulės nuostatose nurodoma, kad šis reglamentas nėra taikomas Danijai, todėl nėra aišku, ar Danija turėtų būti laikoma trečiaja valstybe taikant šio reglamento nuostatas.

taikytinos teisės parinkimo taisyklės liečia ir šias tris ES valstybes nares tiek, kiek tai susiję su tarptautinio paveldėjimo bylos sprendimu, pavyzdžiui, tais atvejais, kai JK pilietis, gyvenantis kitoje ES valstybėje narėje, pasirenka paveldėjimui taikyti pilietybės valstybės, Anglijos, teisę, arba kai turi būti taikoma ES valstybės narės, paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos valstybės, saistomos reglamento Nr. 650/2012, teisė ir turtui, esančiam JK.

Reglamento Nr. 650/2012 20 straipsnyje įtvirtinamas visuotinis pagal šį reglamentą nustatytos teisės taikymas, neatsižvelgiant į tai, ar ši teisė yra valstybės narės teisė, o remiantis reglamento 21, 22 straipsniais nustatytas paveldėjimo vieningumas, t. y. pagal šį reglamentą nustatyta teisė taikoma visam palikimui. Šiuo atveju, kaip ir su kitomis trečiosiomis šalimis, kyla klausimas, ar sprendimas dėl paveldėjimo, priimtas ES valstybėje narėje, saistomoje reglamento, pagal jos ar kitos valstybės teisę, paskirstant turtą, esantį, pavyzdžiui, JK, bus pripažintas JK. Bendros užsienio teismų sprendimų pripažinimo taisyklės reikalauja, kad užsienio teismo sprendimas nepažeistų išimtinės valstybės kompetencijos, neprieštarautų toje valstybėje priimtam sprendimui ar šios valstybės viešajai tvarkai. Todėl kiekvienu atveju yra svarbu įvertinti, ar reglamento Nr. 650/2012 saistomoje valstybėje priimtas sprendimas galėtų būti pripažintas kitoje šalyje, į kurią jis yra nukreiptas.

Pažymėtina, kad iš paties reglamento Nr. 650/2012 teksto negalima spręsti, kad Danija, JK ir Airija nėra laikomos valstybėmis narėmis, kurioms šis reglamentas nėra taikomas, nes reglamente Nr. 650/2012 nepateikiama valstybės narės apibrėžimo, o paskutinis šio reglamento sakinys (84 straipsnis) byloja, kad šis reglamentas pagal sutartis privalomas visas ir tiesiogiai taikomas valstybėse narėse. Kadangi Danija, JK ir Airija pagal ES veikimo sutartį yra valstybės narės, išeity, kad reglamentas Nr. 650/2012 turėtų būti taikomas ir joms. Ypač ši problema aktuali sprendžiant nukreipimo (*renvoi*) klausimą, nes pagal reglamento Nr. 650/2012 34 straipsnį nukreipimai leidžiami tik trečiosios valstybės tarptautinei privatinei teisei. Tad lieka neaišku, ar Danija, JK ir Airija gali taikyti nukreipimus, ar ne. Reglamente Nr. 650/2012 pripažinus nukreipimo taikymą, buvo siekiama užtikrinti tarptautinį nuoseklumą, jeigu pagal bendrąją taisyklę, t. y. paskutinę palikėjo įprastinę gyvenamąją vietą, taikant trečiosios valstybės teisę tose normose numatytas *renvoi* į valstybės narės teisę arba į trečiosios valstybės, kuri paveldėjimui taikytų savo teisę, teisę⁴¹, t. y. kad reglamento Nr. 650/2012 taikymas nesutrikdytų tarptautinės privatinės teisės nustatytos tvarkos⁴². Vis dėlto, *renvoi* taikymas išlieka probleminis ne tik dėl to, kurios valstybės jį gali taikyti, bet ir todėl, kad taikant nukreipimą galimas paveldėjimo vieningumo principo pažeidimas, jei trečiosios valstybės teisė laikosi dualistinio paveldėjimo modelio, ir nekilnojamajam turtui numato taikyti *lex rei sitae*, o kilnojamajam – palikėjo pilietybės, domicilės ar gyvenamosios vietos valstybės teisę.

Taip pat reikia atskirti, kurios reglamento Nr. 650/2012 nuostatos taikoms *erga omnes*, o kurios *inter partes*. Pavyzdžiui, reglamento Nr. 650/2012 20 straipsnyje įtvirtinamas visuotinis reglamento taikymas, nurodoma, kad pagal šį reglamentą nustatyta teisė taikoma neatsižvelgiant į tai, ar ši teisė yra valstybės narės teisė. Tačiau nuostatos, susijusios su teismo sprendimų pripažinimu ir vykdymu, taip pat autentiškais dokumentais ir teisminiais susitarimais, *lis pendens* ir susijusių ieškinių taisyklių taikymu apima tik valstybes nares, saistomas reglamento.

⁴¹ Žr. reglamento Nr. 650/2012 preambulės 57 punktą.

⁴² Pavyzdžiui, Lietuvoje yra sprendžiama LR piliečio, turėjusio turto Lietuvoje ir Airijoje, bet nuolat gyvenusio JK, paveldėjimo byla (pagal subsidiarią jurisdikciją, reglamento Nr. 650/2012 10 straipsnio 1 dalies a punktas). Kadangi palikėjas nebuvo pasirinkęs kitaip, jo paveldėjimui pagal reglamento nuostatas taikytina paskutinės gyvenamosios vietos valstybės, t. y. Anglijos, teisė, pagal kurią yra galimas taikyti *renvoi*, nukreipimas, į nekilnojamojo turto buvimo vietos teisę, o kilnojamajam turtui – palikėjo pilietybės valstybės, kuri yra valstybės narės, Lietuvos, teisė. Jei laikysime, kad JK yra trečioji šalis reglamento atžvilgiu, tada nukreipimas būtų galimas, jei ne – negalimas. Nukreipimo pripažinimo esmė ta, kad ji nepažeistų trečiosios valstybės tarptautinės privatinės teisės nustatytos taikytinos teisės parinkimo tvarkos vien dėl to, kad ES valstybės narė, saistoma reglamento, taiko jo nuostatas.

Atsižvelgiant į tai, kas išdėstyta, ir LR piliečių emigracijos kryptis, darytina išvada, kad Lietuvoje reglamento Nr. 650/2012 teikiama nauda bus pakankamai ribota, nes tose šalyse, į kurias lietuviai daugiausiai išvyksta, reglamentas Nr. 650/2012 nėra taikomas.

4. Taikytinos teisės turinys pagal reglamentą Nr. 650/2012

Pagal reglamento Nr. 650/2012 nuostatas parenkant paveldėjimui taikytiną teisę, svarbu nustatyti, ar ta teisė gali apimti visus su paveldėjimu susijusius klausimus. Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 9 punkte nurodyta, kad jis, taigi ir juo nustatytos taikytinos teisės parinkimo taisyklės, turėtų būti taikomas visiems civilinės teisės aspektams, susijusiems su palikėjo palikimo paveldėjimu, būtent – visoms turto, teisių ir pareigų perdavimo dėl mirties formoms, neatsižvelgiant į tai, ar tai yra savanoriškas perdavimas pagal paskutinę valią dėl turto palikimo, ar perdavimas netestamentinio paveldėjimo atveju. Nepaisant to, kad paveldėjimas suprantamas gana plačiai, paveldėjimui taikytina teisė reguliuoja toli gražu ne visus su paveldėjimu galimai susijusius klausimus.

Paveldėjimui taikytinos teisės turinį geriausiai atskleidžia sisteminė reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio, apibrėžiančio taikytinos teisės taikymo sritis, ir 1 straipsnio, nustatančio reglamento taikymo išimtis, analizė.

Atsižvelgiant į reglamentu Nr. 650/2012 įtvirtintą paveldėjimo vieningumo principą, paveldėjimui taikytina teisė apima beveik visus su paveldėjimu susijusius klausimus nuo sąlygų paveldėti nustatymo (23 straipsnio 2 dalies a, c, d punktai) iki paveldimo turto paskirstymo (23 straipsnio 2 dalies b, e, f, h, i, g, j punktai). Pažymėtina, kad reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnyje nurodytas taikytinos teisės taikymo sričių sąrašas nėra baigtinis, todėl ir klausimai, kuriems taikoma pagal reglamentą Nr. 650/2012 parinkta paveldėjimui taikytina teisė, dar turėtų išsikristalizuoti per tam tikrą laiką, taikant reglamentą praktikoje.

Kiekviena paveldėjimo byla paprastai prasideda mirus palikėjui. Palikimo atsiradimo priežastis, laiką ir vietą nustato paveldėjimui taikytina teisė (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies a punktas). Tačiau palikimas gali atsirasti ne tik dėl mirties, kaip objektyvaus fakto, bet ir dingus asmeniui. Šiuo klausimu reglamentas Nr. 650/2012, taigi ir pagal jį parinkta paveldėjimui taikytina teisė, nėra taikomi (reglamento Nr. 650/2012 1 straipsnio 2 dalies c punktas), tai paliekant išimtinai nacionalinės teisės reguliavimo dalyku. Tačiau, turint omenyje tai, kad paveldėjimo byla pradedama nustačius palikėjo mirties faktą⁴³, šių nuostatų taikymas turi didelę įtaką patiems paveldėjimo santykiams, nes vienoje valstybėse asmuo gali būti pripažįstamas mirusiu esant skirtingomis aplinkybėms nei kitose⁴⁴. Taip pat atkreiptinas dėmesys į reglamento Nr. 650/2012 32 straipsnį, reglamentuojantį paveldėjimo klausimų sprendimą tais atvejais, kai yra neaiški kelių kartu mirusių asmenų, kurių palikimas reglamentuojamas skirtingų teisių, mirties tvarka. Iš pirmo žvilgsnio gali atrodyti, kad remiantis reglamentu

⁴³ Pavyzdžiui, pagal LR CK 5.3 straipsnį palikimo atsiradimo laikas yra palikėjo mirties momentas, o tuo atveju, kai jis paskelbiamas mirusiu, – diena, kurią įsiteisėjo teismo sprendimas paskelbti palikėją mirusiu, arba teismo sprendime nurodyta mirties diena.

⁴⁴ Šie skirtumai išryškėja dingusių asmenų paskelbimo mirusiais atveju. Visų pirma, turi būti nustatyta, pagal kurios valstybės teisę turėtų būti sprendžiami šie klausimai – dingusio asmens pilietybės ar paskutinės gyvenamosios vietos valstybės teisę (pvz., žr. LR CK 1.18 straipsnį). Atsižvelgiant į taikytiną teisę, skiriasi tiek paskelbimo mirusiu procedūra, tiek sukeliama teisiniai padariniai (žr. plačiau Max Planck Institute for Comparative and International Private Law. Comments on the European Commission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession. *Rebels Zeitschrift* 74, 2010, issue 3, p. 22) Atsižvelgiant į bendrą tendenciją tarptautinį elementą turinčiose bylose pagrindiniu jungiamuoju kriterijumi vis dažniau laikyti įprastinę gyvenamąją vietą, šiuo atveju mirties momentas taip pat turėtų būti nustatomas pagal palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisę.

Nr. 650/2012 sprendžiami mirties nustatymo fakto klausimai, tačiau tai yra tik kolizijos tarp kelių skirtingų taikytinų teisių sprendimas, esant konkrečioms aplinkybėms, nurodant, kad tokiu atveju, jei pagal tas teises tas atvejis reglamentuojamas skirtingai arba apskritai nereglamentuojamas, nė vienas iš palikėjų neturi paveldėjimo teisių kito ar kitų palikėjo (-ų) atžvilgiu⁴⁵.

Paveldėjimui taikyta teisė nustato asmens galėjamą paveldėti (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies c punktas). Tačiau asmens galėjimas paveldėti apima išskirtinai tik teisę paveldėti, bet nedetalizuoja tokio asmens statuso *per se*. Reglamentas Nr. 650/2012 nėra taikomas klausimams, susijusiems su fizinių asmenų statusu, šeiminiiais santykiais ir santykiais, kurie pagal jiems taikytiną teisę laikomi sukeliančiais panašius padarinius (reglamento 1 straipsnio 2 dalies a punktas). Reglamentas Nr. 650/2012 taip pat nėra taikomas fizinių asmenų veiksnui nustatyti (reglamento 1 straipsnio 2 dalies b punktas). Fizinio asmens statuso klausimas vis dar lieka autonominiu valstybių narių reguliavimo dalyku, tai gali sukelti keblumą taikant reglamentą Nr. 650/2012, nes skirtingos valstybės gali skirtingai interpretuoti šios reglamento taikymo išimties ribas bei nustatyti skirtingus reikalavimus fizinio asmens statusui. Pavyzdžiui, fizinio asmens neveiksnumas gali būti bendras, t. y. nepilnamečių ar psichikos negalią turinčių asmenų, arba specialusis, kai kalbama apie konkrečias fizinio asmens teises. Atsižvelgiant į tai skirsis ir taikytinos teisės parinkimo pagrindas. Sprendžiant dėl asmens bendro neveiksnumo bus taikoma fizinio asmens statusui, veiksnui reguliuoti skirta teisė, o sprendžiant dėl specialaus neveiksnumo, pavyzdžiui, draudimo gydytojui priimti jo mirštančio paciento dovaną, bus taikoma paveldėjimo arba prievolių teisė⁴⁶.

Fizinio asmens statusas apima giminystės ryšius, vaiko kilmės, tėvystės pripažinimo ir nustatymo sąlygas. Šiems klausimams bus taikoma fizinio asmens statusui taikytina teisė, tačiau tai, kurie giminaičiai turi teisę paveldėti, nustatys paveldėjimui taikytina teisė. Lygiai taip pat turėtų būti daromas skirtumas ir tarp fizinio asmens veiksnio ir galimybės įgyvendinti paveldėjimo teisę (nepilnamečiams ar ribotai veiksniais asmenims). Paveldėjimui taikytina teisė nustatys paveldėjimo teisės įgyvendinimo sąlygas, pavyzdžiui, ar nepilnamečiai gali pats priimti palikimą, ar jo vardu palikimą priima jo įstatyminis atstovas. Tačiau, kas gali būti nepilnamečio įstatyminis atstovas, nustatys asmens statusui, o ne paveldėjimui taikytina teisė⁴⁷. Kadangi fizinio asmens statusui taikytina teisė parenkama pagal nacionalines tarptautinės privatinės teisės taisykles, ji ne visada sutaps su paveldėjimui taikytina teise⁴⁸.

Paveldėjimo santykiams taikytina teisė nustato ir paveldėtojus, jų atitinkamas palikimo dalis ir prievolės, kurias jiems gali nustatyti palikėjas, ir kitas paveldėjimo teises, įskaitant pergyvenusio sutuoktinio ar partnerio paveldėjimo teises (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies b punktas). Tačiau reglamentas Nr. 650/2012, taigi ir pagal jį nustatyta paveldėjimui taikytina teisė, neapima klau-

⁴⁵ Panaši nuostata įtvirtinta ir LR CK, kurio 5.3 straipsnio 2 dalyje nurodoma, kad jeigu negalima nustatyti, kuris iš dviejų ar daugiau asmenų mirė pirmiau, visi jie laikomi mirusiais tuo pačiu metu ir teisių perėmimo tarp jų neatsiranda.

⁴⁶ MAYER, P.; HEUZÉ, V. *Droit international privé*, 11 ed. Lextenso Editions, 2014, p. 375.

⁴⁷ Spręsti, koks asmuo turi tėvų pareigas nepilnamečio įpėdinio atveju ir kaip tos pareigos turi būti įgyvendintos, reikia pagal vaiko nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisę, kaip tai nustato 1996 m. Hagos konvencija dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, pripažinimo, vykdymo ir bendradarbiavimo tėvų pareigų ir vaikų apsaugos priemonių srityje, jei abi susijusios valstybės yra šios konvencijos šalys, arba pagal kitas tarptautines sutartis ar nacionalines tarptautinės privatinės teisės taisykles, pavyzdžiui, LR CK 1.32 straipsnio 1 dalį.

⁴⁸ Pavyzdžiui, LR CK 1.16 straipsnyje nustatyta bendra taisyklė, kad užsienio valstybės piliečių ir asmens be pilietybės veiksnumas nustatomas pagal jų nuolatinės gyvenamosios vietos teisę. Taigi daugeliu atvejų ta pati teisė reguliuos ir paveldėjimo klausimus. Tačiau vaiko kilmė (tėvystės ar motinystės pripažinimas, nustatymas ar nuginkijimas) nustatoma arba pagal valstybės, kurios piliečiu tapo vaikas gimdamas, arba pagal valstybės, pripažįstamos kaip vaiko nuolatinė gyvenamoji vieta jo gimimo momentu, arba pagal vieno iš vaiko tėvų nuolatinės gyvenamosios vietos ar valstybės, kurios piliečiu jis buvo vaiko gimimo momentu, teisę, atsižvelgiant į tai, kurios iš šių valstybių teisė yra palankesnė vaikui (LR CK 1.31 straipsnio 1 dalis).

simų, susijusių su šeiminiiais santykiais ir santykiais, kurie pagal jiems taikytiną teisę laikomi sukeliančiais panašius padarinius (reglamento 1 straipsnio 2 dalies a punktas). Tarkime, Lietuvos paveldėjimo teisėje vis dar laikomasi principo, kad šeimos pagrindas yra santuoka, todėl ir paveldėjimo teisės pagal įstatymą suteikiamos tik sutuoktiniams. Palikėjas, LR pilietis, nuolat gyvenęs Prancūzijoje, šioje šalyje sudarė santuoką su tos pačios lyties asmeniu ir paveldėjimui pasirinko taikyti LR teisę⁴⁹. Palikėjui mirus, paveldėjimo byla buvo atidaryta palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybėje Prancūzijoje (reglamento Nr. 650/2012 4 straipsnis). LR CK 5.13 straipsnyje nustatomos palikėją pergyvenusio sutuoktinio paveldėjimo teisės. Šiuo atveju kyla klausimas, ar palikėją pergyvenusiam sutuoktiniui galės būti taikomas LR CK 5.13 straipsnis, t. y. ar tai, kad pergyvenęs sutuoktinis yra tos pačios lyties asmuo kaip ir palikėjas, yra fizinio asmens statuso ar paveldėjimo klausimas. Jeigu spręsimė, kad tai yra fizinio asmens statuso klausimas, tada jam spręsti palikėjo parinkta paveldėjimui taikytina teisė nebus taikoma ir pirmiausia turės būti nustatyta, pagal kurios valstybės teisę vertinti, ar šis asmuo gali būti sutuoktinis. LR CK 1.25 straipsnio 4 dalyje nustatyta, kad užsienio valstybėje teisėtai sudaryta santuoka pripažįstama Lietuvos Respublikoje, išskyrus atvejus, kai abu sutuoktiniai, kurių nuolatinė gyvenamoji vieta yra Lietuvos Respublikoje, santuoką sudarė užsienio valstybėje, turėdami tikslą išvengti santuokos pripažinimo negaliojančia pagal Lietuvos Respublikos įstatymus. Palikėjas nuolat gyveno Prancūzijoje, todėl pagrindo pripažinti jį sukčiavus teise (*fraud à la loi*) nebus. Kadangi santuoka Prancūzijoje buvo sudaryta teisėtai, tai ir toks asmuo įgytų sutuoktinio statusą ir galėtų paveldėti. Šiuo atveju kompetentingos Prancūzijos institucijos sprendimas Lietuvoje galėtų būti ginčijamas tik kaip prieštaraujantis Lietuvos viešajai tvarkai, tačiau, siekiant užtikrinti ES teisės taikymo vieningumą, dėmesys turėtų būti atkreiptas į Roma III reglamentą⁵⁰, pagal kurį yra vengiama atsisakyti pripažinti santuokos nutraukimą kaip prieštaraujantį viešajai tvarkai tik dėl materialiosios teisės skirtumų⁵¹. Jei spręsimė, kad šis klausimas susijęs su galimybe paveldėti ir pergyvenusio sutuoktinio paveldėjimo teisėmis, tokiu atveju jam turėtų būti taikoma *lex causae*, šiuo atveju Lietuvos teisė, pagal kurią santuoką leidžiama sudaryti tik skirtingos lyties asmenims. Taigi šiuo atveju tos pačios lyties sutuoktinis nebūtų laikomas sutuoktiniu, vadinasi, jam nebūtų taikomos ir pergyvenusiam sutuoktiniui suteikiamos paveldėjimo teisės. Vis dėlto, atsižvelgiant į reglamento Nr. 650/2012 tikslus ir uždavinius, manytina, kad tai, ar sutuoktinis turi teisę paveldėti, turėtų būti nustatoma pagal paveldėjimui taikytiną teisę, tačiau tai, ar asmuo laikytinas sutuoktiniu, turėtų būti nustatoma pagal santuokos galiojimui taikytinas tarptautinės privatinės teisės taisykles.

Reglamente Nr. 650/2012 nedetalizuojama ir kokie santykiai gali būti prilyginami tiems, kurie pagal jiems taikytiną teisę sukelia panašių padarinių kaip ir šeiminiai santykiai, ir kurie nepatenka į reglamento reguliavimo sritį. Kai kurių autorių teigimu⁵², šiuo atveju, siekiant išlaikyti ES teisės vie-

⁴⁹ Pagal reglamento Nr. 650/2012 22 straipsnio 1 dalį palikėjui leidžiama pasirinkti kitą nei jo įprastinės gyvenamosios vietos teisę, t. y. jo pilietybės valstybės teisę.

⁵⁰ 2010 m. gruodžio 20 d. Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1259/2010, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium taikytinos teisės srityje.

⁵¹ Roma III reglamento 13 straipsnyje ir preambulės 24 punkte nurodyta, kad tam tikromis aplinkybėmis, pavyzdžiui, kai taikytinoje teisėje santuokos nutraukimas nenumatytas arba joje vienam iš sutuoktinių dėl jo lyties nesuteikiama vienodų galimybių nutraukti santuoką arba nustatyti gyvenimą skyrium, vis dėlto turėtų būti taikoma teismo, kuriame iškelta byla, teisė. Tačiau tai neturėtų turėti įtakos viešosios tvarkos nuostatai taikyti. Nors šiuo atveju kaip pavyzdiniai minimi tik atvejai, susiję su santuokos nutraukimo draudimu, pavyzdžiui, kaip iki 2011 m. referendumo ir po jo civilinio kodekso nuostatų dėl santuokos nutraukimo pakeitimo buvo Maltoje, ar moterų teisių išsiuokti apribojimu, pavyzdžiui, kaip yra pagal islamo teisę, panašios nuostatos galėtų būti taikomos ir sprendžiant tos pačios lyties asmenų santuokos sukeltų teisinių padarinių pripažinimo klausimą.

⁵² REIS, A. Succession and family law. In final study „Towards the entry into force of succession regulation: building future uniformity upon past divergences“ JUST/2013/JCIV/AG/4666.

ningumą, būtų galima daryti nuorodą į Roma I reglamentą⁵³, kurio preambulėje nurodyta, kad šeimos santykiai turėtų apimti tėvystę, santuoką, svainystę ir šoninės linijos giminybę, o nuoroda į santykius, kurie turi panašių padarinių kaip santuoka ir kiti šeimos santykiai, turėtų būti aiškinama pagal valstybės narės, kurioje kreiptasi į teismą, teisę. Taigi santykius, sukeliančius tokių pat padarinių kaip ir šeiminiai santykiai, taikant analogiją, turėtų apibrėžti valstybės narės, į kurią kreiptasi, teisė – *lex fori*, t. y. valstybės, kurioje atidaryta paveldėjimo byla, teisė, o ne *lex causae*, t. y. valstybės, kuri susijusi priežastiniu ryšiu su sprendžiamu klausimu, teisė, tačiau šiuo klausimu, kaip ir pirmiau aptartais klausimais, būtų tiksliau taikyti fizinio asmens statusui taikytiną teisę. Pavyzdžiui, jei asmuo teisėtai sudarė partnerystės sutartį, partnerių statusas, nesprenžiant pačios partnerystės pripažinimo klausimo, turėtų būti lemiamas pagal tos valstybės, kuri sprendžia panašių santykių galiojimo klausimą, teisę, tačiau tai, ar partneris turės teisę paveldėti, nustatys paveldėjimui taikytina teisė.

Su pergyvenusio sutuoktinio ar partnerio paveldėjimo teisėmis yra susijęs ir sutuoktinių turto režimo, įskaitant vedybų sutartis, kurios gali būti sudaromos tam tikrose teisės sistemose, tiek, kiek tokiomis sutartimis nereglamentuojami paveldėjimo klausimai, taip pat turto režimo dėl santykių, kurie sukelia padarinių, panašių į santuoką, klausimai, kurie nepatenka į reglamento Nr. 650/2012 taikymo sritį⁵⁴. Sutuoktinių turto režimo klausimus atskirti nuo paveldėjimo klausimų yra įprasta tiek tam tikrų valstybių, tiek tarptautinės bendruomenės praktika. Pavyzdžiui, 1978 m. Hagos konvencijoje dėl sutuoktinių turto režimui taikytinos teisės nustatyta, kad pergyvenusio sutuoktinio paveldėjimo teisės nepatenka į šios konvencijos reguliavimo sritį⁵⁵, o pagal LR CK sprendžiant taikytinos teisės klausimą, skirtingos taisyklės nustatytos reguliuojant sutuoktinių turto režimo ir paveldėjimo klausimus⁵⁶. Tokia pat pozicija, kad sutuoktinių turto režimo klausimai neturėtų patekti į jo reguliavimo sritį, buvo išlaikyta ir priimant reglamentą Nr. 650/2012.

Nepaisant to, sprendžiant pergyvenusio sutuoktinio paveldėjimo klausimą, visų pirma turi būti išspręstas sutuoktinių turto teisinio režimo klausimas ir nustatyta pergyvusiam sutuoktiniui ir palikėjui priklausanti dalis. ESTT kitose bylose pateikė pakankamai platų klausimų, susijusių su sutuoktinių turto režimu, išaiškinimą, nurodydamas, kad jie apima visus santuokoje kylančius ar iš karto po jos nutraukimo kilusius turto reguliavimo klausimus⁵⁷. Sutuoktinių turto teisinis režimas aprėpia ne tik turto bendrumą, bet ir prievolių tarp sutuoktinių pasiskirstymą bei pergyvusiam sutuoktiniui tenkančias teises ir pareigas. Nors ES ir deda pastangų suvienodinti kolizines normas, sprendžiant skirtingus klausimus, tačiau ES reglamentą Nr. 2016/1103 dėl sutuoktinių turto režimo buvo pasirengusios priimti tik kai kurios ES valstybės narės⁵⁸. Todėl sutuoktinių turto teisinio režimo klausimai dažnai ir toliau

⁵³ 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinės prievolės taikytinos teisės (Roma I).

⁵⁴ Reglamento Nr. 650/2012 1 straipsnio 2 dalies d punktas, preambulės 12 punktas.

⁵⁵ Žr. 1978 m. kovo 14 d. Hagos konvencijos dėl sutuoktinių turto režimui taikytinos teisės 1 straipsnį. Nors ši konvencija galioja tik trijose valstybėse, Prancūzijoje, Liuksemburge ir Nyderlanduose, ji atskleidžia tarptautinės bendruomenės požiūrį į sutuoktinių turto režimo ir paveldėjimo klausimų atskirumą.

⁵⁶ Remiantis LR CK 1.28 straipsniu reguliuojamos turtiniam sutuoktinių santykiams taikytinos teisės nustatymo taisyklės, o 1.60–1.62 straipsniais nustatoma paveldėjimo santykiams taikytina teisė.

⁵⁷ Žr. ESTT 1979 m. kovo 27 sprendimo civilinėje byloje Nr. C-143/78 7 punktą.

⁵⁸ 2016 m. birželio 24 d. Tarybos reglamentą (ES) 2016/1103, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės ir teismo sprendimų sutuoktinių turto teisinių režimų klausimais pripažinimo ir vykdymo srityje, ir 2016 m. birželio 24 d. Tarybos reglamentą (ES) 2016/1104, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų registruotų partnerystės turtinių padarinių klausimais pripažinimo ir vykdymo srityje, priėmė tik Belgija, Bulgarija, Čekija, Vokietija, Graikija, Ispanija, Prancūzija, Kroatija, Italija, Liuksemburgas, Malta, Nyderlandai, Austrija, Portugalija, Slovėnija, Suomija, Švedija ir Kipras, remiantis 2016 m. birželio 9 d. Tarybos sprendimu (ES) 2016/954. Šie reglamentai bus pradėti taikyti šiose valstybėse tik 2019 m. sausio 29 d. arba po jos pradėtiems teismo procesams. Kitose valstybėse narėse šis reglamentas nėra tiesiogiai taikomas, ir toliau bus taikomos nacionalinės tarptautinės privatinės teisės normos.

bus nustatomi pagal tos valstybės teisę, kuri parenkama vadovaujantis kiekvienos valstybės tarptautinės privatinės teisės normomis. Pavyzdžiui, Lietuva neprisijungė prie reglamento Nr. 2016/1103. Pagrindine tokio sprendimo priežastimi įvardijamas noras įsitikinti, kad Pasiūlymo dėl sutuoktinių turto ir Pasiūlymo dėl partnerių turto tekstuose bus išlaikytos pagrindinės kompromisinės nuostatos, ypač dėl alternatyvios jurisdikcijos, kurios iš esmės leistų teismams nesiremti užsienio šalių teisinių sistemų institutais, kurių Lietuvos Respublikos teisinėje sistemoje nėra⁵⁹. Lyginant LR CK įtvirtintus sutuoktinių turto režimui taikytinos teisės jungiamuosius kriterijus⁶⁰ su reglamento Nr. 2016/1103 nustatytais⁶¹, išryškėja tokie skirtumai: visų pirma, skirtinga įprastinė gyvenamoji vieta, kuri pagal LR CK yra tiesiog nurodoma kaip bendra sutuoktinių nuolatinė gyvenamoji vieta, nedetalizuojant, kuriuo momentu, todėl reikėtų manyti, kad klausimo dėl sutuoktinių turto teisinio režimo sprendimo momentu, o reglamento Nr. 2016/1103 26 straipsnyje įtvirtinta pirmą bendrą po santuokos sudarymo sutuoktinių įprastinė gyvenamoji vieta. Kadangi pagal reglamentą Nr. 650/2012 paveldėjimo klausimams taikoma paskutinės palikėjo gyvenamosios vietos valstybės teisė, šiuo atveju ji sutaptų su LR CK nustatytu sutuoktinių turto teisiniu režimui taikytinos teisės jungiamuoju kriterijumi, tačiau nebūtinai sutaptų su reglamento Nr. 2016/1103 nustatytoju, nes šiuo metu žmonės yra mobilesni profesiniais ar asmeniniais tikslais, todėl pirmą ir paskutinę gyvenamoji vieta gali būti skirtingos. Nesutampant paveldėjimui ir sutuoktinių turto teisiniu režimui taikytinoms teisėms, skirtingose valstybėse skirtingai reguliuojant, koks turtas, nuo kada ir kokiomis teisėmis gali būtų priskirtas sutuoktinių turtui, pergyvenęs sutuoktinis gali įgyti daugiau teisių arba jų apskritai netekti. Tai gali įnešti teisinio netikrumo į asmenų turto planavimą ir tinkamai neužtikrinti tiek palikėjo, tiek pergyvenusio sutuoktinio interesų.

ESTT, spręsdamas dėl sutuoktinių turto režimo ir paveldėjimo klausimų atskyrimo, 2018 m. kovo 1 d. sprendime nurodė, kad Bürgerliches Gesetzbuch (BGB) 1371 straipsnio 1 dalis⁶² susijusi ne su turto dalių padalijimu sutuoktiniams, o su pergyvenusio sutuoktinio teisėmis į turto dalis, jau įeinančias į palikimą. Šiomis aplinkybėmis svarbiausias šia nuostata siekiamas tikslas yra ne padalyti turtą ar panaikinti sutuoktinių turtui taikomą teisinį režimą, o nustatyti palikimo dalis, priskirtinas pergyvenusiam sutuoktiniui ir kitiems paveldėtojams. Todėl tokia nuostata pirmiausia susijusi ne su sutuoktinių turto teisiniu režimu, o su mirusio sutuoktinio palikimu⁶³. Generalinis advokatas M. Szpunar išvadoje pažymėjo, kad atitinkamai reglamentą 2016/1103 bus taikomas klausimams, susijusiems, be kita ko, su nustatymu, kokios turtinės teisės įeina į palikimą, tačiau nevertinant gyvo likusio sutuoktinio turimų teisių į tai, kas jau įeina į palikimo sudėtį⁶⁴.

⁵⁹ Reglamente Nr. 2016/1103 viešosios tvarkos taikymo išlyga leidžiama išimtinėmis aplinkybėmis, kai tai nepažeidžia ES pagrindinių teisių chartijos, ypač 21 straipsnio dėl nediskriminavimo draudimo (reglamento preambulės 53–54 punktai). Turint omenyje liberalėjančią ES valstybių narių poziciją į įvairių šeimos formų pripažinimą, matyt, būtent tai ir buvo viena iš pagrindinių priežasčių, atgrasiusių Lietuvą jungtis prie reglamento Nr. 2016/1103.

⁶⁰ LR CK 1.28 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad sutuoktinių turto teisinį statusą nustato jų nuolatinės gyvenamosios vietos valstybės teisė. Jeigu sutuoktinių nuolatinės gyvenamosios vietos yra skirtingose valstybėse, taikoma valstybės, kurios piliečiai yra abu sutuoktiniai, teisė. Jeigu sutuoktiniai yra skirtingų valstybių piliečiai ir niekada neturėjo bendros nuolatinės gyvenamosios vietos, taikoma santuokos sudarymo vietos valstybės teisė.

⁶¹ Reglamento Nr. 2016/1103 26 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad, šalims nepasirinkus taikytinos teisės, sutuoktinių turto teisiniu režimui taikytina teisė yra sutuoktinių pirmos bendros įprastinės gyvenamosios vietos valstybės po jų santuokos sudarymo teisė, o jei tokios nėra, sutuoktinių bendros pilietybės santuokos sudarymo metu valstybės teisė, o jei tokios nėra, valstybės, su kuria santuokos sudarymo metu abu sutuoktinius sieja glaudžiausi ryšiai, teisė.

⁶² Vokietijos teisėje sutuoktinių turto režimas yra bendrosios dalinės nuosavybės režimas (*Zugewinnngemeinschaft*). Kiekvienas iš sutuoktinių išlaiko savo turtą, todėl nėra atskiros šio turto dalies, kuri būtų laikoma bendra nuosavybe. BGB 1371 straipsnio 1 dalyje numatyta, kad palikėjo palikimo dalis, atitinkanti ketvirtadalį palikimo ir pagal BGB 1931 straipsnį priklausanti gyvam likusiam sutuoktiniui, didinama dar vienu ketvirtadaliu palikimo, jeigu sutuoktiniams buvo taikomas sutuoktinių turto teisinis režimas, grindžiamas bendro kartu įgyto turto dalinės nuosavybės režimu.

⁶³ ESTT 2018 m. kovo 1 d. sprendimo byloje Nr. C-558/16 40 punktas.

⁶⁴ ESTT generalinio advokato M. Szpunar 2017 m. gruodžio 13 d. išvados byloje Nr. C-558/16 77 punktas.

Galimybė nustatyti vienodą taikytiną teisę skirtingiems klausimams spręsti (pavyzdžiui, santuokos nutraukimui, sutuoktinių turto teisiniam režimui, paveldėjimui) ES egzistuoja taikant šalių autonomijos principą, t. y. teisę joms pačios pasirinkti atitinkamiems santykiams taikytiną teisę. Paveldėjimo santykiuose nacionalinėje skirtingų valstybių teisėje buvo retai kada suteikiama galimybė palikėjui pasirinkti taikytiną teisę, tačiau reglamentas Nr. 650/2012 tokią galimybę numato⁶⁵ (apie tai plačiau šio 6 darbo dalyje). Reglamente 2016/1103 taip pat daug dėmesio skiriama sutuoktinių teisei pasirinkti jų turto režimui taikytiną teisę, nustatant kelis alternatyvius jungiamuosius kriterijus⁶⁶. Nors šis sąrašas yra kur kas platesnis nei reglamente Nr. 650/2012, tačiau sutuoktiniai gali numatyti savo turto režimui taikyti vieno iš sutuoktinių pilietybės valstybės teisę, kuri sutaptų su paveldėjimui pasirinkta taikytina teise tuo atveju, jei sutuoktiniai yra tos pačios valstybės piliečiai, arba, jei pirmas miršta tas sutuoktinis, kurio pilietybės valstybės teisę buvo pasirinkę sutuoktiniai taikyti jų turto režimui. Tačiau jei sutuoktiniai bus skirtingų pilietybių, tai vieno iš jų mirties atveju taikytina teisė sutuoktinių turto režimui ir paveldėjimui nesutaps. Tas pats pasakytina ir apie galimybę pasirinkti sutuoktinių turto režimui taikyti sutuoktinių įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisę, kuri gali sutapti su palikėjo paskutiniąja gyvenamąja vieta, taip išvengiant galimų taikytinų teisių skirtumų, arba ne. LR CK galimybę pasirinkti sutuoktinių turto režimui taikytiną teisę numato tik tais atvejais, kai sutuoktiniai sudaro vedybą sutartį (LR CK 1.28 straipsnio 2 dalis). Šiuo atveju sutuoktiniai gali pasirinkti valstybės, kurioje yra ar ateityje bus nuolatinė gyvenamoji vieta, teisę arba valstybės, kurioje buvo sudaryta santuoka ar kurios pilietis yra vienas sutuoktinis, teisę. Tačiau ši teisė ne visada sutaps su paveldėjimui taikytina teise, todėl, tiek planuojant į ateitį nuosavybės paskirstymą, tiek sprendžiant paveldėjimo klausimą, yra būtina tinkamai atskirti sprendžiamus klausimus ir kiekvienam jų parinkti tinkamiausią taikytiną teisę.

Nustačius asmenis, kurie gali paveldėti, svarbu įvertinti, ar gali būti apribota šių asmenų teisė paveldėti atimant ją iš įpėdinių ar nušalinant juos dėl netinkamo elgesio (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies d punktas) ir kokios yra disponuotinos palikimo dalys, privalomosios palikimo dalys ir kiti paskutinės valios dėl turto palikimo apribojimai bei pretenzijos dėl palikimo ar pretenzijos įpėdinių atžvilgiu, kurių gali turėti palikėjo artimieji (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies h punktas). Paveldėjimo teisėje, atsižvelgiant į jos tradicijas, testatoriaus laisvės principas pačiam nuspręsti dėl savo turto pomirtinio tvarkymo yra daugmaž neribojamas. Vis dėlto pažymėtina, kad visose ES valstybėse narėse, kuriose taikomas reglamentas Nr. 650/2012, testatoriaus laisvė nėra absoliuti ir ribojama privalomos palikimo dalies, kuri priklauso įstatymo nustatytiems įpėdiniams. Tai yra vienas daugiausiai diskutujamų paveldėjimo teisėje keliančių klausimų, mat skirtingos valstybės nustato skirtingus testatoriaus laisvės ribojimo pagrindus. Be to, reglamente Nr. 650/2012, leidžiant palikėjui pasirinkti paveldėjimui taikytiną teisę, numatyta galimybė taikyti ir trečiosios valstybės teisę, kuri gali apskritai nereglamentuoti privalomos palikimo dalies, todėl įpėdinių padėtis pagal šią teisę gali gerokai keistis. Pavyzdžiui, Prancūzijoje yra nustatyta neliečiama palikėjo turto dalis, kurios palikėjas negali paskirstyti testamentu, nes ji privalomai atitenka atitinkamiems įpėdiniams, jei jie kreipiasi dėl palikimo priėmimo. Vokietijoje, Lietuvoje ir daugelyje kitų ES valstybių narių atitinkami įpėdiniai turi teisę reikalauti privalomos palikimo dalies iš paskirtų testamentinių įpėdinių, jei jiems reikalingas išlaikymas, tačiau skiriasi nustatyti privalomos palikimo dalies gavėjai ir galimos reikalauti palikimo dalies dydis. Anglijoje atitinkami asmenys gali reikalauti išlaikymo iš testamentinių įpėdinių, bet nėra nustatyta jokia privaloma palikimo dalis, o daugelyje JAV valstijų testatoriaus laisvė gali būti apribota tik *ex post*, teismams vertinant testamentą pagrįstumą. Testamentą pagrįstumas ir pagrindai, dėl kurių įpėdiniai gali būti nušalinti nuo paveldėjimo skirtingose valstybėse, taip pat yra skirtingi, nepaisant bendro principo, kad įpėdinis neturi būti prisidėjęs prie testatoriaus mirties, jam kitaip kenkęs ir daręs neigiamą įtaką. Šiuos visus klausimus reglamentuoja paveldėjimui taikytina teisė, kuri, nepaisant reg-

⁶⁵ Reglamento Nr. 650/2012 22 straipsnis.

⁶⁶ Reglamento Nr. 2016/1103 22 straipsnis.

lamento Nr. 650/2012 siekio užtikrinti *ius ir forum* vienovę, ne visada gali būti ją taikančio teismo ar notaro valstybės teisė.

Atkreiptinas dėmesys ir į tai, kad privaloma palikimo dalis ir kitos įpėdinių teisės gali būti susijusios su išlaikymo prievolėmis, kurioms reglamentas Nr. 650/2012 nėra taikomas, išskyrus dėl mirties kylančias prievoles (reglamento Nr. 650/2012 1 straipsnio 2 dalies e punktas). Kolizinės normos, reguliuojančios taikytinos teisės parinkimo klausimus išlaikymo prievolėms, nustatytos 2007 m. lapkričio 23 d. Hagos protokole dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės (toliau – 2007 m. Hagos protokolas), kuris pakeitė 1973 m. Hagos konvenciją dėl sprendimų, susijusių su išlaikymo pareigomis, pripažinimo ir vykdymo, ir tapo sudedamąja ES teisės dalimi⁶⁷. 2007 m. Hagos protokolas yra taikomas daugelyje ES valstybės narių. Jis apima platų spektrą išlaikymo prievolių, tačiau tos, kurios susijusios išimtinai su paveldėjimo teisiniais santykiais, turėtų būti reguliuojamos paveldėjimo teisiniais santykiams taikytinos teisės, *lex successionis*. Pavyzdžiui, jeigu sutuoktiniui ištuokos atveju buvo priteistas išlaikymas, jam reguliuoti bus taikoma teisė, parinkta pagal 2007 m. Hagos protokolą, tačiau, jei sutuoktinis nori kreiptis dėl privalomos palikimo dalies (LR CK 5.20 straipsnis), tada šis klausimas – sutuoktinio teisė reikalauti privalomos palikimo dalies, nesvarbu, kad ši teisė tiesiogiai siejama su sutuoktiniui reikalingu išlaikymu, kyla iš paveldėjimo teisinių santykių ir turėtų būti reguliuojamas šiems santykiams taikytinos teisės. Sprendžiant, pagal kokią teisę turėtų būti nustatomas privalomos palikimo dalies, kaip reikalingo išlaikymo, dydis, koku turtu jis galėtų būti priteistas, reikėtų atkreipti dėmesį į skirtingą paveldėjimo ir išlaikymo santykių prigimtį. Todėl tarptautinio paveldėjimo atveju, sprendžiant, ar asmuo apskritai gali reikalauti privalomos palikimo dalies ir kokiomis sąlygomis, turėtų būti taikoma paveldėjimui taikytina teisė, tačiau išlaikymo dydžio apskaičiavimas ir jo priteisimo būdas, šaltinis turėtų būti nustatomi pagal išlaikymui, o ne paveldėjimui taikytiną teisę.

Paveldėjimui taikytina teisė reguliuoja ir klausimus, susijusius su prievole grąžinti dovanas, negrąžinamas dovanas kaip dalį po mirties įpėdiniams skiriamo palikimo ar testamentines išskirtines arba už juos atsiskaityti nustatant įvairių paveldėtojų palikimo dalis (reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies i punktas). Ši nuostata iš esmės buvo nulemta Prancūzijos teisės tradicijos, kur palikėjo dovanos, padarytos jam gyvam esant, įskaitomos į palikimo masę ir, atsižvelgiant į likusį paveldimą turtą ir apdovanotuosius, yra sprendžiama arba dėl privalomos palikimo dalies sumažinimo, arba dėl dovanų grąžinimo (angl. *clawback*). Tai buvo viena iš priežasčių, kodėl JK atsisakė jungtis prie reglamento Nr. 650/2012, mat tai įneša nestabilumo į civilinę apyvertą⁶⁸.

Tačiau reglamentas Nr. 650/2012 nėra taikomas teisėms ir turtui, atsiradusiems arba perduotiems kitais būdais nei paveldėjimu, pavyzdžiui, dovanojimo atveju, įgijus bendrą nuosavybę, į kurią turi teisę pergyvenęs bendrasavininkis, dalyvaujant pensijų kaupimo sistemose, sudarius draudimo sutartis ir panašaus pobūdžio susitarimus (reglamento 1 straipsnio 2 dalies g punktas). Ši išimtis aktuali palikėją pergyvenusių artimųjų interesų apsaugos kontekste, nes dažnai būtent tokiu būdu palikėjas organizuoja savo turto paskirstymą į ateitį, numatydamas atitinkamus naudos gavėjus pagal draudimo, pensijų kaupimo ar dovanojimo sutartį. Šios sutartys pagal savo prigimtį priskiriamos prievoliniams teisiniais santykiams, kuriems taikomos kitos kolizinės normos, t. y. Roma I reglamentas ES viduje arba kitos tarptautinės privatinės teisės taisyklės.

Reglamentu Nr. 650/2012 turėtų būti sudarytos sąlygos sukurti arba paveldėjimu perduoti teisę į nekilnojamąjį arba kilnojamąjį turtą, kaip numatyta paveldėjimui taikytinoje teisėje, tačiau juo neturėtų būti daromas poveikis teisių *in rem*, numatytų kai kurių valstybių narių nacionalinėje teisėje, ribotam skaičiui (*numerus clausus*). Iš valstybės narės neturėtų būti reikalaujama, kad ji pripažintų teisę *in rem*, susijusią su toje valstybėje narėje esančiu turtu, jei atitinkama teisė *in rem* nėra numatyta

⁶⁷ Išlaikymo reglamento 15, 16 straipsniai.

⁶⁸ FRIMSTON, R. *European Union Succession Regulation (EU) No 650/2012* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<https://fbis.eu/wp-content/uploads/2014/11/2014100602-NOTES-Richard-Frimston.pdf>>.

jos teisėje⁶⁹. Taigi, kaip ir pirmiau minėtais atvejais, paveldėjimo teisės turi būti aiškiai atskirtos nuo kitų galimai susijusių, šiuo atveju, daiktinių teisių. ESTT byloje Nr. C-218/16, sprenddamas dėl nuosavybės teisių pagal testamentinę išskirtinę *per vindicationem* (kai išskirtinės gavėjas įgyja nuosavybės teisę į jam paskirtą turtą) pagal Lenkijos teisę registravimo Vokietijoje, kurioje yra galima tik *legatum per damnationem* (kai išskirtinės gavėjas įgyja teisę reikalauti iš įpėdinio atitinkamos pinigų dalies ar daikto, bet neįgyja nuosavybės teisių į tą daiktą), 2017 m. spalio 12 d. sprendime nurodė, kad tiesioginis nuosavybės teisės perdavimas pasinaudojant testamentine išskirtine *per vindicationem* susijęs tik su tokios teisės *in rem* perdavimo būdu testatoriaus mirties atveju, o pagal reglamento Nr. 650/2012 15 konstatuojamąją dalį konkrečiai tokį būdą siekiama leisti remiantis paveldėjimui taikytina teise. Todėl reglamento Nr. 650/2012 1 straipsnio 2 dalies k punktą reikia aiškinti taip, kad pagal jį draudžiama atsisakyti pripažinti testamentinės išskirtinės *per vindicationem* materialinius padarinius palikimo atsiradimo momentu valstybėje narėje, kurios teisės sistemoje tokia testamentinė išskirtinė nenumatyta, pagal testatoriaus pasirinktą paveldėjimo teisę⁷⁰.

Kaip buvo pažymėta pirmiau, reglamentu Nr. 650/2012 buvo įtvirtintas paveldėjimo vieningumo principas, reiškiantis ne tik vienos teisės taikymą tiek nekilnojamajam, tiek kilnojamajam turtui, bet ir visam paveldėjimo procesui nuo pradžios iki galo. Taigi paveldėjimui taikytina teisė apima ir palikimą sudarančio turto, teisių ir pareigų perdavimą įpėdiniams ir atitinkamais atvejais testamentinės išskirtinės gavėjams, įskaitant palikimo arba testamentinės išskirtinės priėmimo arba atsisakymo sąlygas ir padarinius⁷¹, ir įpėdinių, testamentų vykdytojų ir kitų palikimo administratorių įgaliojimus, visų pirma susijusių su turto pardavimu ir skolų grąžinimu kreditoriams⁷², ir atsakomybę už paveldimas skolas⁷³, ir galiausiai palikimo padalijimą⁷⁴. Šiuos klausimus įtraukti į paveldėjimui taikytiną teisę yra ypač svarbu tais atvejais, kai skiriasi paveldėjimo sistemos. Bendrosios teisės šalyse paveldimi daiktai, o kontinentinės teisės šalyse paveldi asmenys, todėl akcentai paveldėjimo procese sudedami skirtingai, t. y. bendrosios teisės šalyse paveldimiems daiktams yra skiriamas administratorius, kuris, atlikęs reikalingus atsiskaitymus su palikėjo kreditoriais ir kitus atsiskaitymus, likusią paveldėto turto vertę paskirsto įpėdiniams, o kontinentinės teisės šalyse įpėdiniai paveldi tiek palikėjo aktyvą, tiek pasyvą. Todėl tais atvejais, kai paveldėjimui taikoma, pavyzdžiui, Anglijos teisė turtui, esančiam Lietuvoje, reikės rasti atitinkamą būdą, kaip administruoti paveldimą turtą. Pavyzdžiui, palikėjas, Anglijos pilietis, nuolat gyvenęs Lietuvoje, paveldėjimui pasirinko taikyti savo pilietybės valstybės, t. y. Anglijos, teisę. Paveldėtos buvo banko sąskaitos, esančios Lietuvoje. Pagal LR įstatymus teisę į šias sąskaitas ir jose esančias lėšas įgyja įpėdiniai, priėmę palikimą (LR CK 5.1 straipsnio 1 dalis, 5.50 straipsnio 1 dalis). Tačiau pagal Anglijos teisę tik palikimo administratorius turi teisę į šias lėšas ir atlikti su jomis atitinkamus veiksmus. Tad kyla klausimas, ar bankas galės įgyvendinti tokią palikimo administratoriaus teisę? Lietuvoje teismų praktikos panašiu klausimu nėra, tačiau Prancūzijos teismų praktika laikosi pakankamai nuoseklios pozicijos, kad palikimo administratoriui, turinčiam teisę į palikėjo turtą pagal paveldėjimui taikytiną teisę, atitinkama teisė turi būti pripažįstama ir turto buvimo vietoje⁷⁵.

⁶⁹ Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 15 punktas, 1 straipsnio 2 dalies k punktas.

⁷⁰ ESTT 2017 m. spalio 12 d. sprendimo byloje Nr. C-218/16 49, 51 punktai.

⁷¹ Reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies e punktas. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad, nors paveldėjimui taikytina teisė ir apima pareiškimus dėl palikimo ar testamentinės išskirtinės priėmimo ir atsisakymo, tačiau šių pareiškimų galiojimai formos prasme gali būti taikoma ir pareiškimą pateikiančios asmens gyvenamosios vietos teisė (reglamento Nr. 650/2012 28 straipsnis)

⁷² Reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies f punktas. Nuostatos dėl palikimo administravimo turi būti taikomos kartu su reglamento Nr. 650/2012 29 straipsnyje, numatančiame *lex fori* ir paveldėjimui taikytinos užsienio valstybės teisės suderinamumo galimybes, nurodytomis taikytinos teisės parinkimo taisyklėmis.

⁷³ Reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies g punktas.

⁷⁴ Reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies j punktas.

⁷⁵ REVILLARD, M. *Droit international privé et européen: pratique notariale*, 8e ed. Defrénois, Lextenso éditions, 2014, p. 516–517.

Taigi reglamente Nr. 650/2012 paveldėjimui taikytinos teisės ribos nėra griežtai apibrėžtos, ESTT jas linkęs vertinti plečiamai, atsižvelgdamas į kiekvienų konkrečių teisinių santykių pobūdį ir tikslą. Tačiau kadangi paveldėjimo teisiniai santykiai yra susipynę su daugeliu kitų teisinių santykių, pavyzdžiui, daiktinių, šeimos, sutuoktinių turto teisinio režimo, kiekvienu atveju yra svarbu atskirti sprendžiamus klausimus, jų prigimtį ir pagal tai parinkti atitinkamą teisės instrumentą ir taikytiną teisę.

5. Bendroji taikytinos teisės nustatymo taisyklė pagal paskutinę palikėjo įprastinę gyvenamąją vietą

Taikytinos teisės nustatymas priklauso nuo jungiamųjų kriterijų, kurie pasirenkami siekiant išspręsti kolizinę situaciją. Paprastai valstybės tarptautinio paveldėjimo bylose taiko vieną iš keturių kriterijų: palikėjo pilietybę⁷⁶, įprastinę gyvenamąją vietą⁷⁷, domicilę⁷⁸ ar turto buvimo vietą. Pilietybė yra vienas iš kriterijų, leidžiančių užtikrinti didesnę teisinę tikrumą ir nuspėjamumą, tačiau šiais laikais vis daugiau piliečių gyvena ne savo pilietybės valstybėse, todėl pilietybės valstybė ir jos teisė ne visada gali tinkamai atspindėti palikėjo ir jo įpėdinių interesus. Lygiai tas pats pasakytina ir apie domicilę. Turto, dažniausiai šis kriterijus taikomas nekilnojajam turtui, buvimo vietos kriterijus užtikrina stabilumą tik to turto atžvilgiu, tačiau jei palikėjas turėjo turto keliose skirtingose valstybėse, tai sukelia papildomų problemų, nes turi būti atidaromos kelios paveldėjimo bylos, kurios turėtų būti vienaip ar kitaip suderintos, be to, padidėja tokio paveldėjimo finansinės išlaidos. Todėl įprastinės gyvenamosios vietos kriterijus, kuris ES erdvėje taikomas kaip pagrindinis, buvo parinktas kaip optimalus ir tarptautinio paveldėjimo bylose tiek parenkant taikytiną teisę, tiek kompetentingą teismą⁷⁹.

Reglamente Nr. 650/2012, kaip ir kituose susijusius klausimus reguliuojančiuose ES reglamentuose, tokiuose kaip Roma III, Išlaikymo reglamente ar reglamente Nr. 2016/1103, kuriuose įprastinė gyvenamoji vieta taip pat laikoma vienu iš pagrindinių jungiamųjų kriterijų taikytinai teisei nustatyti, nepateikiama įprastinės gyvenamosios vietos apibrėžimo, o nurodomi tik keli rekomendaciniai kriterijai, į kuriuos būtų galima orientuotis ją nustatant⁸⁰. Viena vertus, aiškiau apibrėžimo nebuvimas leidžia lanksčiau vertinti kiekvieną individualią situaciją, taip užtikrinant geresnę suinteresuotų asmenų interesų apsaugą. Kita vertus, kiekvienos sąvokos aiškinimas turi turėti pagrindą ir šaltinį, todėl tai, kad

⁷⁶ Pilietybės kriterijus, pavyzdžiui, yra įtvirtintas Ispanijoje, Italijoje, Vokietijoje, Austrijoje, Slovėnijoje. Pilietybės jungiamasis kriterijus buvo įtvirtintas ir 1964 m. Lietuvos Respublikos civiliniame kodekse, kurio 621 straipsnio 1 dalyje buvo nustatyta, kad „paveldėjimo santykiai nustatomi pagal tos valstybės, kurios piliečiu buvo palikėjas savo mirties momentu, įstatymus“.

⁷⁷ Įprastinės gyvenamosios vietos jungiamasis kriterijus yra įtvirtintas Lietuvoje, kurios 2001 m. LR civilinio kodekso 1.62 straipsnio 1 dalyje nustatyta, kad „kitiems paveldėjimo teisės santykiams, išskyrus su nekilnojamųjų daiktų paveldėjimu susijusius, taikoma valstybės, kurios teritorijoje buvo nuolatinė palikėjo gyvenamoji vieta jo mirties momentu, teisė“, Belgijoje, Bulgarijoje. Vis dėlto reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad LR CK vertime į anglų kalbą „nuolatinė gyvenamoji vieta“ verčiama kaip domicilė. Turint omenyje tai, kad domicilė yra labiau teisinė, o įprastinė gyvenamoji vieta labiau faktinė kategorija, nuolatinės gyvenamosios vietos apibrėžimas, įtvirtintas LR CK 2.12 straipsnyje, labiau orientuojasi į asmens teisinį ryšį su valstybe. Tačiau LR CK 2.16 straipsnyje įtvirtinta faktinė asmens gyvenamoji vieta taip pat neatitinka įprastinės gyvenamosios vietos kriterijaus, nes neturi aiškiai išreikšto ketinimo konkrečioje vietoje sukurti savo asmeninių, socialinių ir ekonominių interesų centrą. Atsižvelgiant į tai, šiuo atveju tikslingiau nuolatinės gyvenamosios vietos sąvoką, vartojamą LR CK, prilyginti įprastinei gyvenamajai vietai nei domicilei.

⁷⁸ Domicilė taikoma Danijoje, Suomijoje.

⁷⁹ 1989 m. Hagos konvencijoje dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės kaip vienas iš jungiamųjų kriterijų taip pat buvo įtvirtinta palikėjo įprastinė gyvenamoji vieta.

⁸⁰ Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 23 punkte nurodoma, kad, siekdama nustatyti įprastinę gyvenamąją vietą, paveldėjimo klausimą nagrinėjanti institucija turėtų įvertinti visas palikėjo gyvenimo aplinkybes kelerius metus prieš mirtį ir mirties dieną, atsižvelgdama į visus aktualius faktinius aspektus, visų pirma palikėjo buvimo atitinkamoje valstybėje trukmę bei reguliarumą ir to buvimo aplinkybes ir priežastis. Tokiu būdu nustatyta įprastinė gyvenamoji vieta turėtų atspindėti glaudų ir stabilų ryšį su atitinkama valstybe, atsižvelgiant į konkrečius šio reglamento tikslus.

nėra aiškios sąvokos, rodo valstybių narių nesutarimą šiuo klausimu, dėl to ir vienodas reglamento Nr. 650/2012 taikymas, iki ESTT pateiks aiškesnį įprastinės gyvenamosios vietos sąvokos išaiškinimą, yra sunkiai įsivaizduojamas.

Įtvirtinant įprastinės gyvenamosios vietos jungiamąjį kriterijų buvo siekta užtikrinti palikėjo glaudesnę ryšį su valstybe, pagal kurios teisę bus tvarkomas jo palikimas. Tačiau galimybė pasirinkti taikomą teisę pagal palikėjo pilietybę, galimybė taikyti kitą, glaudžiau su palikėju susijusios valstybės teisę, leidžia abejoti užsibrėžtų tikslų efektyvumu.

Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 23 punkte, pateikiant gaires dėl įprastinės gyvenamosios vietos nustatymo, ypatingas dėmesys atkreipiamas į palikėjo buvimo atitinkamoje valstybėje trukmę ir reguliarumą. Atsižvelgiant į reglamento Nr. 650/2012 tikslus, manytina, kad šiuo atveju būtent trukmė ir reguliarumas galėtų užtikrinti stabilesnį palikėjo ryšį su atitinkama teisine sistema. Kokia galėtų būti gyvenimo trukmė valstybėje, idant ją būtų galima apibrėžti kaip įprastinės gyvenamosios vietos valstybę, reglamente Nr. 650/2012 nepasakoma, tačiau, kai kurių autorių nuomone⁸¹, šiuo atveju būtų galima atsižvelgti į Briuselis II bis pateikiamą 6 mėnesių terminą⁸². Pažymėtina, kad 6 mėnesių terminas įtvirtintas ir LR CK⁸³. O 1989 m. Hagos konvencijoje dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės buvo nurodyta, kad tais atvejais, kai palikėjas nėra savo gyvenamosios vietos valstybės pilietis, jis joje turi būti pragyvenęs ne mažiau kaip penkerius metus iki mirties. Vis dėlto toks ilgas laiko tarpas nebeatitinka šiuolaikinio gyvenimo tempo ir reglamento Nr. 650/2012 tikslų, tačiau tam tikras buvimo atitinkamoje valstybėje trukmės apibrėžtumas užtikrintų teisinį tikrumą tarptautinio paveldėjimo byloje.

Tolesnis įprastinės gyvenamosios vietos nustatymas remiasi individualių bylos aplinkybių vertinimu, vienodą dėmesį teikiant tiek objektyviems, tiek subjektyviems veiksniams. ESTT, spręsdamas kitas panašaus pobūdžio bylas, ypač socialinės apsaugos ir šeimos teisės srityje, yra pateikęs įprastinės gyvenamosios vietos sąvokos išaiškinimus, nustatydamas ją apibrėžiančius kriterijus, tokius kaip antai asmens buvimo tam tikroje valstybėje trukmė ir tęstinumas, asmens turimas nekilnojamasis turtas, gyvenimo sąlygos, profesinė veikla, socialiniai ryšiai, ketinimas įsikurti ir nacionaliniai elementai. Nors kiekvienas ES teisės aktas ir jame pateikiamos sąvokos turi būti aiškinamos autonomiškai, nustatant palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą rekomenduotina atsižvelgti į ESTT nustatytus kriterijus kitose bylose, tačiau šie kriterijai turi būti aiškinami atsižvelgiant į reglamento Nr. 650/2012 tikslus ir tarptautinio paveldėjimo specifiką. Be to, be šių pirmiau paminėtų kriterijų, reglamente Nr. 650/2012 į įprastinės gyvenamosios vietos apibrėžimą įtraukiama ir naujų, pavyzdžiui, palikėjo šeimos ryšys su atitinkama valstybe.

Kaip matyti, reglamento Nr. 650/2012 kūrėjai patys numatė, kad įprastinės gyvenamosios vietos nustatymas gali kelti keblumą, ypač tam tikrais atvejais, apibrėžtais preambulės 24 punkte. Jame išskiriami trys asmenų tipai, kurių įprastinę gyvenamąją vietą gali būti nustatyti sunku, nes jie dėl jų vykdomos veiklos neturi aiškaus interesų centro. Visų pirma, tai yra į užsienį išvykę dirbti (angl. *foreign workers*) ar išsiųsti dirbti (angl. *posted workers*) asmenys, kurie vis dar išlaiko glaudų ir stabilų ryšį su kilmės valstybe. Atkreiptinas dėmesys į tai, kad reglamente Nr. 650/2012 išskiriami tik tie asmenys, kurie dėl profesinių ar ekonominių priežasčių išvyko gyventi ir dirbti į užsienį, t. y. jų faktinė gyvenamoji vieta pasikeitė, tačiau įprastinė gyvenamoji vieta šio reglamento kontekste bus nustatoma ne

⁸¹ KINDLER, P. The general rule: the ‘last habitual residence’ of the deceased and ‘the closer connection’ are objective connecting factors in determining the law applicable to succession. In final study „Towards the entry into force of succession regulation: building future uniformity upon past divergencies“ JUST/2013/JCIV/AG/4666, p. 208.

⁸² Briuselis II bis reglamento 3 straipsnio 1 dalies a punktas.

⁸³ LR CK 5.4 straipsnio 2 dalies 1 punkte nustatyta, jeigu palikėjas negyveno nuolat vienoje vietoje, palikimo atsiradimo vieta laikoma vieta, kur palikėjas paskutinius šešis mėnesius prieš mirtį daugiausia gyveno.

pagal jų, o pagal jų šeimos ryšį su atitinkama valstybe, nes būtent kilmės valstybėje likusi šeima, kurią išvykęs dirbti asmuo remia, su kuria bendrauja ir palaiko jo stabilų ir glaudų ryšį su kilmės valstybe, o ne ta, kurioje jis gyvena ir dirba. Atsižvelgiant į tai, asmens gyvenamosios vietos registravimas kurioje nors valstybėje nebūtinai atspindės jo tikrąją įprastinę gyvenamąją vietą. Toks įprastinės gyvenamosios vietos aiškinimas neatitinka ESTT praktikos aiškinant įprastinę gyvenamąją vietą kito pobūdžio bylose, kur įprastinė gyvenamoji vieta yra individualizuojama ir pririšama prie konkretaus asmens, o ne jo šeimos narių⁸⁴. Taigi nors gyvenimo valstybėje trukmė yra svarbus veiksnys nustatant įprastinę gyvenamąją vietą, tačiau reglamento Nr. 650/2012 preambulės 24 punkte, kalbant apie užsienyje dirbančius asmenis, ilga laiko trukmė toje „darbo“ valstybėje nuvertinama didesnę reikšmę suteikiant net ne palikėjo, o jo šeimos interesams ir jų buvimo vietai.

Kita reglamento Nr. 650/2012 preambulės 24 punkte įvardyta asmenų grupė yra tie, kurie gyvena keliose valstybėse paeiliui⁸⁵. Tokie asmenys keliose šalyse paprastai turės ir turto, ir socialinių interesų centrą, todėl nustatyti jų įprastinę gyvenamąją vietą gali būti sunku. Kita grupė asmenų yra klajokliai, tie, kurie keliauja iš vienos valstybės į kitą, nė vienoje iš jų neįsikurdami. Šioms dviem asmenų grupėms būdingas tik vienas bendras bruožas, kad jos abi neturi nuolatinės įprastinės gyvenamosios vietos, tačiau pirmu atveju asmuo turi kelias gyvenamąsias vietas, o antruoju – nė vienos. Šioms situacijoms spręsti reglamente Nr. 650/2012 pateikiamas pilietybės ir pagrindinio turto buvimo vietos „gelbėjimosi ratas“, siekiant nustatyti, kur buvo tokio asmens įprastinė gyvenamoji vieta. Tačiau pilietybės valstybė nebūtinai sutaps su ta, kurioje asmuo turėjo savo pagrindinį turtą, kita vertus, kokiais kriterijais turėtų būti apibrėžtas pagrindinis turtas, reglamente Nr. 650/2012 taip pat nedetalizuojama. Manytina, kad dažniausiai šis turtas bus suprantamas kaip šeimos namai, kuriuose asmuo gyveno daugelį metų ir kur vis dar gyvena jo šeimos nariai, nesvarbu, kad dabar jis ten praleidžia vos kelis mėnesius per metus.

Kitas svarbus aspektas – profesiniai ir ekonominiai ryšiai, kurie kitokio pobūdžio bylose, kaip pažymėta pirmiau, yra vieni iš svarbiausių, siekiant nustatyti asmens įprastinę gyvenamąją vietą, tačiau paveldėjimo atveju, visų pirma dėl to, kad dažniausiai palikėjas bus nedirbantis asmuo, profesiniams ir ekonominiams aspektams suteikiama mažesnė reikšmė nei, pavyzdžiui, šeimos ir socialiniams ryšiams. Juk senyvi žmonės, o tokie paprastai tikėtina turėtų būti palikėjai, retai kada užmezga naujus tvirtus ryšius net ir leisdami kitoje nei jų kilmės valstybė didesnę laiko dalį, todėl jų interesų centru vis dar gali būti laikoma jų įpėdinių įprastinės gyvenamosios vietos valstybė, ypač jei šie įpėdiniai buvo itin artimi su palikėju.

Dar vienas įdomus aspektas, dažnai pasitaikantis paveldėjimo bylose, – palikėjo protinė, psichinė negalia, tokia kaip antai senatvinė silpnaprotystė, demencija ar Alzheimerio liga. Toks asmuo gali būti apgyvendintas kitos valstybės sveikatos priežiūros įstaigoje vien dėl praktinių priežasčių, pavyzdžiui, geresnės kokybės ar mažesnės kainos, todėl kiltų klausimas, ar jis įgytų ten naują įprastinę gyvenamąją vietą, net ir tuo atveju, jei ten praleistų pakankamai ilgą laiką. Viena vertus, būtų galima teigti, kad toks asmuo persikėlė, o tiksliau buvo perkeltas ne savo noru, o tik dėl objektyvių priežasčių, todėl jo įprastinės gyvenamosios vietos valstybė nepasikeitė. Tačiau, kita vertus, jei tokio asmens būklė yra pakankamai sudėtinga ir jis nebegeba atsiminti ar išlaikyti kontakto su savo artimaisiais, vargu ar socialiniai ryšiai ir artimų įpėdinių interesų vieta gali būti tapatinama su palikėjo interesų centru, jei jis kitos valstybės priežiūros įstaigoje praleido pakankamai ilgai ir nuolat prieš savo mirtį.

⁸⁴ Pavyzdžiui, žr. socialinės apsaugos kontekste 1994 m. rugsėjo 15 d. sprendimą byloje *Magdalena Fernandez prieš Komisiją*, C-452/93, para 22 ir šeimos bylose 2009 m. balandžio 2 d. sprendimą byloje *A*, C-523/07 para 37, 42, 44.

⁸⁵ Pavyzdžiui, vadinamieji Maljorkos pensininkai, kurie šiame Ispanijos kurorte praleidžia pusę metų, dažniausiai rudens-žiemos sezoną, ten turi ne tik namus, bet ir socialinių interesų, draugų ir kt., o kitą pusę kitoje, dažniausiai savo gimtojoje šalyje, pavyzdžiui, Vokietijoje.

Taigi reglamento Nr. 650/2012 preambulės 24 punktą papildytas aiškiai nauja įprastinės gyvenamosios vietos nustatymo koncepcija, susiejant ją su praeities veiksniais, tokiais kaip antai šeima kilmės valstybėje, pilietybė ar pagrindinio turto buvimo vieta. Tačiau šie kriterijai yra nustatyti reglamento Nr. 650/2012 preambulėje, tad kyla klausimas dėl preambulės nuostatų, kurios visų pirma yra rekomendacinės gairės, bet neturi pildyti ar keisti reglamento straipsnių privalomumo⁸⁶. Dar vienas svarbus aspektas, kad įprastinė gyvenamoji vieta nebūtinai turi turėti tokią pačią reikšmę sprendžiant tarptautinės jurisdikcijos ir taikytinos teisės klausimus, nes šių dviejų institutų tikslai yra kitokie. Tačiau įprastinė gyvenamoji vieta turi būti nustatyta viena, todėl su palikėju susijusios aplinkybės turi būti vertinamos plačiai, apimant tiek jurisdikciją, tiek taikytiną teisę atspindinčius veiksnius. Pavyzdžiui, siekiant parinkti tinkamiausią valstybę ir jos teismą ginčui spręsti, įprastinė gyvenamoji vieta kaip pagrindinis kriterijus nustatyta tam, kad būtų galima tiksliau nustatyti kompetentingą teismą toje valstybėje, kurioje tikėtina palikėjas turėjo turto ar kur yra įpėdiniai, todėl paveldėjimą tvarkyti bus paprasčiau, greičiau ir pigiau. Tačiau, sprendžiant taikytinos teisės parinkimo klausimą, pagrindinis dalykas yra nustatyti valstybę, su kuria palikėjas turėjo glaudžiausią ryšį. Todėl šiuo atveju daugiau dėmesio turėtų būti kreipiamas ne tik į objektyvius, bet ir į subjektyvius veiksnius, atskleidžiančius palikėjo santykį su konkrečios valstybės socialine ir teisine tvarka.

Kitas svarbus aspektas yra tai, kad pagal reglamentą Nr. 650/2012 numatoma palikėjui galimybė turėti artimesnį ryšį su kita nei jo įprastinė gyvenamoji vieta valstybe, jei pagal visas bylos aplinkybes aišku, kad mirties dieną palikėjas buvo akivaizdžiai glaudžiau susijęs su kita valstybe nei jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybe. Tokiu atveju būtent šios valstybės teisė turėtų būti taikoma ir jo palikimui tvarkyti⁸⁷. Toks požiūris gali būti pateisinamas ES teisės taikymo praktika kitose srityse, pavyzdžiui, šeimos bylose, kur ESTT yra ne kartą sprendęs, kad asmuo naują gyvenamąją vietą gali įgyti per labai trumpą laiką, jei jo subjektyvus nusiteikimas buvo persikraustyti ir įsikurti kitoje šalyje⁸⁸. Kadangi paveldėjimo teisiniams santykiams yra svarbu stabilumas ir užtikrinti teisinį tikrumą, tikėtina, kad kita valstybė, pavyzdžiui, ta, kurioje palikėjas gyveno ilgus metus ir kurioje turi turto, kurioje likę jo giminaičiai, galimi įpėdiniai, labiau atitiks palikėjo interesus ir jo tikrąją valią, sprendžiant dėl paveldėjimo pagal tos valstybės, o ne jo naujos įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisę. Kita vertus, ši nuostata prieštarauja reglamento Nr. 650/2012 23 punktui ir siekiui nustatyti palikėjo tikrąjį ryšį su valstybe, kurios teisė turėtų būti taikoma jo turto paveldėjimui, preziumuojant, kad būtent įprastinės gyvenamosios vietos valstybė ir buvo palikėjo socialinių ir asmeninių interesų centras. Nors tokia išlyga iš bendrosios taisyklės buvo numatyta ir kituose ES reglamentuose, įtvirtinuose taikytinos teisės nustatymo taisykles⁸⁹, ir Hagos konvencijose⁹⁰, tačiau šiuo atveju, kai palikėjo įprastinė gyvenamoji vieta turi būti nustatoma detalai ištyrus visas jo gyvenimo aplinkybes, sunku įsivaizduoti, kad dar kuri kita valstybė galėtų būti labiau susijusi su palikėju. Be to, kitų reglamentų taikymo atveju tokia išlyga yra siekiama sujungti *ius* su *forum*, t. y. kad jurisdikciją turintis teismas galėtų taikyti savo teisę, tačiau tokia galimybė reglamente Nr. 650/2012 nenumatyta, nes reglamento Nr. 650/2012 4 straipsnyje, nustatančiame jurisdikcijos taisykles, nedaroma išlygos, kad jurisdikcija

⁸⁶ Bendrijos teisės aktų bendrajame teisės aktų vadovo 10.1 punkte nurodyta, kad „konstatuojamosiose dalyse“ (autorės vadinamose preambule) motyvai išdėstomi neįpareigojama kalba, kad jų nebūtų galima supainioti su dėstomąja dalimi [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://eur-lex.europa.eu/content/techleg/KB0213228ENN.pdf>>.

⁸⁷ Žr. reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnio 2 dalį, taip pat preambulės 25 punktą.

⁸⁸ Žr. 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimą byloje *Barbara Mercredi prieš Richard Chaffe*, C-497/10, para 51.

⁸⁹ Roma I reglamento 4 straipsnio 3 dalis, 5 straipsnio 3 dalis ir 8 straipsnio 4 dalis; Roma II reglamento 4 straipsnio 3 dalis, 10 straipsnio 4 dalis, 11 straipsnio 4 dalis ir 12 straipsnio 2 dalies c punktas.

⁹⁰ 2007 m. Hagos protokolo 5 straipsnis; 1989 m. Hagos konvencijos dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės 3 straipsnis.

gali būti nustatyta ir kitoje labiau su palikėju susijusioje valstybėje ar kad ją būtų galima perduoti kitos valstybės teismui⁹¹. Taigi ši nuostata turėtų būti vertinama tik kaip išlyga, o ne subsidiarus jungiamasis kriterijus, nustatant taikytiną teisę, ir ji galės būti taikoma nebent tais atvejais, kai nustatyti palikėjo įprastinę gyvenamąją vietą yra labai sunku.

Kadangi taikytina teisė pagal palikėjo įprastinę gyvenamąją vietą (reglamento Nr. 650/2012 21 straipsnis) nustatoma tada, kai palikėjas nėra pasirinkęs kitos teisės⁹² ar ji negali būti nustatyta taikant dalinį *renvoi*⁹³, išlyga dėl glaudžiau su palikėju susijusios valstybės teisės taikymo sukuria teisinį netikrumą paveldėjimo teisinių santykių srityje ir tampa kliūtimi planuojant savo turto pomirtinį paskirstymą⁹⁴, nes net ir tuo atveju, jei palikėjas, turėdamas vienokių ar kitokių ketinimų, persikelia į kitą valstybę, kurioje įsikuria ir kuri tampa jo socialinių interesų centru, jam nepasirinkus taikytinos teisės, teismas gali nuspręsti, kad kita, o ne palikėjo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybė, yra labiau susijusi su palikėju, ir taikyti būtent jos teisės normas.

Viena iš pagrindinių priežasčių nustatyti paveldėjimui taikytiną teisę ir kompetentingą teismą susieti su įprastinės gyvenamosios vietos jungiamuoju kriterijumi buvo didesnis gyventojų mobilumas ir siekiamybė suteikti piliečiams galimybę naudotis vidaus rinkos pranašumais, kartu užtikrinant jiems visišką teisinį tikrumą⁹⁵. Tačiau įprastinės gyvenamosios vietos kriterijus dėl savo neapibrėžtumo ir priklausymo nuo kiekvienos konkrečios bylos individualių aplinkybių bei jas vertinančio subjekto požiūrio, trukdo pasiekti didesnę teisinį tikrumą, nuspėjamumą ir stabilumą, todėl pilietybė, kaip mažiau kintantis jungiamasis kriterijus, yra pagrindinis ir vienintelis, pagal kurį palikėjas gali pasirinkti kitą nei jo įprastinės gyvenamosios vietos valstybės taikytiną teisę.

6. Taikytinos teisės pasirinkimas (*profesio iuris*) pagal reglamentą Nr. 650/2012

Pradėjus taikyti reglamentą Nr. 650/2012 bene didžiausias pokytis paveldėjimo teisiniuose santykiuose yra palikėjui suteikta galimybė pasirinkti taikytiną teisę. Nors iki šio reglamento tokia galimybė buvo numatyta ir 1989 m. Hagos konvencijoje dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės, tačiau ji, kaip pažymėta pirmiau, galioja tik vienoje valstybėje, todėl ši nuostata neturėjo didelės reikšmės tarptautinio paveldėjimo santykiams. Tam tikros valstybės taip pat vengė įvesti *profesio iuris* principo taikymą į paveldėjimo teisinius santykius arba jį labai apribodavo⁹⁶. Tačiau galimybė pasi-

⁹¹ Reglamente Nr. 650/2012 *ius* ir *forum* sujungimo galimybė numatyta tik tuo atveju, kai palikėjas buvo pasirinkęs taikyti savo pilietybės valstybės teisę ir yra šalių susitarimas ar vienos jų prašymas bylą nagrinėti taikytinos teisės valstybės teisme (reglamento Nr. 650/2012 5, 6 straipsniai).

⁹² Asmuo gali pasirinkti, kad jo visą palikimą reglamentuojanti teisė būtų valstybės, kurios pilietybę jis turi pasirinkimo metu arba mirties dieną, teisė (reglamento Nr. 650/2012 22 straipsnio 1 dalis).

⁹³ Šiame reglamente nustatytas bet kurios trečiosios valstybės teisės taikymas yra toje valstybėje galiojančių teisės normų, įskaitant jos tarptautinės privatinės teisės normas, taikymas, tiek, kiek tomis normomis numatytas *renvoi*: a) į valstybės narės teisę arba b) į kitos trečiosios valstybės, kuri taikytų savo teisę, teisę (reglamento Nr. 650/2012 34 straipsnio 1 dalis).

⁹⁴ PFEIFFER, M. Legal certainty and predictability in international succession law. *Journal of Private International Law*, 2016, Vol. 12, No. 3, p. 566–586 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/17441048.2016.1261848>>.

⁹⁵ Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 37 punktą.

⁹⁶ Pavyzdžiui, pagal Vokietijos EGBGB (įvadinio civilinės teisės knygos akto) 25 straipsnio 2 dalį leidžiama pasirinkti taikytiną teisę tik tiems nekilnojamiems daiktams, kurie buvo Vokietijoje. Kitose šalyse yra leidžiama pasirinkti paveldėjimui taikytiną teisę tiek, kiek ji neapriboja įpėdinių teisių, kurias jie turėtų (pvz., teisė į privalomą palikimo dalį), jei nebūtų pasirinkta kita teisė (žr., pvz., 1995 m. gegužės 31 d. Italijos tarptautinės privatinės teisės akto Nr. 218 46 straipsnį, 2004 m. Belgijos tarptautinės privatinės teisės kodekso 80 straipsnį; BONOMI, A. Successions Internationales: Conflits de lois et de juridictions, in *Recueil des Cours*, t. 350, 2010, p. 198).

rinkti taikytiną teisę atspindi ES tikslus – leisti asmeniui pačiam savarankiškai planuoti savo turtinius reikalus net ir po mirties. Kadangi valstybių narių materialiosios teisės skirtumai paveldėjimo teisinių santykių srityje yra pakankamai dideli, galimybė asmeniui pasirinkti taikytiną teisę leidžia užtikrinti didesnę teisinį tikrumą, neapribojant savo judėjimo laisvės, dėl to gali kisti jo įprastinė gyvenamoji vieta ar jos vertinimas⁹⁷. Be to, galimybė pasirinkti taikytiną teisę leidžia užtikrinti ir didesnę teismo sprendimų vykdomumą⁹⁸, nes šalims yra žinomas teisės, kurią pasirinko palikėjas, turinys ir galima jos taikymo praktika.

Autonomijos principas, pasirenkant taikytiną teisę, jau įtvirtintas ne tik komerciniuose santykiuose⁹⁹, bet ir kai kuriose šeimos teisės srityse, reguliuojančiuose santuokos nutraukimą (Roma III reglamento 5 straipsnis), išlaikymą (2007 m. Hagos protokolo 8 straipsnis) ar sutuoktinių turto teisinį režimą (reglamento Nr. 2016/1103 22 straipsnis). Reglamentas Nr. 650/2012 taip pat nustato galimybę palikėjui visam palikimui pasirinkti kitą nei jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės taikytiną teisę. Galimybė planuoti savo turto likimą yra glaudžiai susijusi su nauja tendencija į paveldėjimo teisę įtraukti daugiau sutarčių teisės bruožų. Tačiau ši teisė nėra absoliuti¹⁰⁰. Reglamento Nr. 650/2012 22 straipsnyje nurodoma, jog asmuo gali pasirinkti, kad jo visą palikimą reglamentuojanti teisė būtų valstybės, kurios pilietybę jis turi pasirinkimo metu arba mirties dieną, teisė. Dalinė pasirinkimo galimybė numatyta ir kituose reglamento Nr. 650/2012 straipsniuose, reglamentuojančiuose pareiškimus dėl turto padalijimo (pavyzdžiui, testamentus)¹⁰¹ ar paveldėjimo susitarimus¹⁰². Svarbu tai, kad taikytinos teisės pasirinkimas gali nulemti ir kompetentingo teismo pasirinkimą, nes vienas iš reglamento Nr. 650/2012 tikslų buvo užtikrinti *ius* ir *forum* vientisumą, t. y. kad teismas galėtų taikyti savo teisę, todėl tais atvejais, kai palikėjas pasirinko palikimui taikyti savo pilietybės valstybės teisę, šalis gali sudaryti susitarimą dėl kompetentingo teismo pagal pasirinktą teisę (reglamento Nr. 650/2012 5 straipsnis), arba pats teismas, esant vienos iš šalių prašymui, gali atsakyti jurisdikcijos palikėjo pilietybės valstybės teismo naudai, jei jis labiau susijęs su visa paveldėjimo byla (reglamento Nr. 650/2012 6 straipsnio 1 punktą).

Galimybė pasirinkti paveldėjimui taikytiną teisę nustatyta siekiant leisti piliečiams iš anksto organizuoti paveldėjimą ir užtikrinti didesnę teisinį tikrumą bei išvengti gyvenamosios vietos pasikeitimo padarinių. Atsižvelgiant į tai, kad bendra taikytinos teisės taisyklė yra pagal palikėjo paskutinę įprastinę gyvenamąją vietą, kuri, kaip pažymėta pirmiau, yra pakankamai neapibrėžta ir sunkiai nuspėjama sąvoka, taikytinos teisės pasirinkimas apsiriboja galimybe pasirinkti tik savo pilietybės valstybės teisę. Taip turėtų būti užtikrintas palikėjo ir pasirinktos teisės ryšys ir išvengta, kad tam tikra teisė būtų pasirenkama ketinant pakenkti asmenų, turinčių teisę gauti privalomąją palikimo dalį, teisėtiems lūkesčiams¹⁰³. Pilietybės valstybės teisė (lot. *lex patriae*) taip pat padeda užtikrinti didesnę teisinį tikrumą tiek palikėjui, tiek įpėdiniais, be to, pilietybės kriterijus yra stabilesnis ir lengviau apibrė-

⁹⁷ Pavyzdžiui, nesant aiškaus įprastinės gyvenamosios vietos apibrėžimo ir jei ji priklauso daugiausia nuo faktinių aplinkybių, vertinamų kiekvienoje individualioje byloje, asmuo negali būti tikras, ar valstybė, kurioje jis gyvena ir miršta, bus ar nebus pripažinta jo įprastine gyvenamąja vieta.

⁹⁸ PFEIFFER, M. Legal certainty and predictability in international succession law. *Journal of Private International Law*, 2016, Vol. 12, No. 3, p. 566–586 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/17441048.2016.1261848>>.

⁹⁹ Pavyzdžiui, Roma I reglamento 3 straipsnis įtvirtina sutarties šalių pasirinkimo laisvę, nustatant sutartiniams santykiams taikytiną teisę.

¹⁰⁰ BUBLIENĖ, D. Naujasis Europos Komisijos pasiūlymas paveldėjimo srityje: kokią tai turės įtaką Lietuvos paveldėjimo teisei? *Paveldėjimo teisės europėizacijos perspektyvos – link Europos testamento*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010, p. 168.

¹⁰¹ Reglamento Nr. 650/2012 24 straipsnio 2 dalis.

¹⁰² Reglamento Nr. 650/2012 25 straipsnio 3 dalis.

¹⁰³ Žr. reglamento Nr. 650/2012 preambulės 38 punktą.

žiamas nei įprastinės gyvenamosios vietos ir atspindi daugelio valstybių įprastą praktiką paveldėjimo teisiniam santykiams taikyti palikėjo pilietybės valstybės teisė¹⁰⁴.

Taikytinos teisės pasirinkimas leidžia paveldėjimo teisiniuose santykiuose naudoti kitus nei numatyti gyvenamosios vietos valstybės teisėje institutus¹⁰⁵ bei suderinti sutuoktinių turto teisiniam režimui ir paveldėjimui taikytiną teisę (apie tai plačiau 4 darbo dalyje). Nors reglamentas Nr. 650/2012 neapima finansinių paveldėjimo klausimų¹⁰⁶, tačiau *profesio iuris* taip pat leidžia pasirinkti ir paveldėjimo mokesčių prasme palankesnę taikytiną teisę. Šie *profesio iuris* pranašumai palikėjui yra tam tikras iššūkis ES valstybėms narėms, nes taikant užsienio valstybės teisę gali būti nevienodai traktuojama tarptautinio ir nacionalinio paveldėjimo byloje suinteresuotų asmenų padėtis, pavyzdžiui, privalomos palikimo dalies taikymas, galimybė sudaryti paveldėjimo susitarimus ar bendruosius testamentus, o tai greičiausiai lems ir nacionalinės teisės keitimą atsižvelgiant į geriausią užsienio valstybių teisinių institutų taikymo praktiką.

Pagal reglamentą Nr. 650/2012 palikėjui leidžiama pasirinkti pilietybės valstybės pasirinkimo ar jo mirties momentu teisę. Nors pilietybė nėra taip lengvai ir greitai kintantis veiksnys, kaip, pavyzdžiui, įprastinė gyvenamoji vieta, tačiau ir ji gali keistis. Nepaisant to, net ir pasikeitus palikėjo pilietybei, palikėjui praradus pilietybę arba įgijus kitą pilietybę, paveldėjimui bus taikoma ta teisė, kurią jis pasirinko kaip jo pilietybės valstybės teisę. Taip pat atkreiptinas dėmesys, kad, nepaisant viso reglamento Nr. 650/2012 dvasios parinkti glaudžiausiai su palikėju susijusios valstybės teisę, tais atvejais, kai palikėjas turi kelias pilietybes, jis gali pasirinkti bet kurios iš jų valstybės teisę, taikytiną jo paveldėjimo teisiniams santykiams, nesvarbu, kuri ir kiek yra efektyvesnė. Taip pat palikėjas, nuolat gyvenantis ES, gali pasirinkti taikyti ir trečiosios valstybės teisę, jei jis pasirinkimo ar mirties momentu yra jos pilietis, nes pagal reglamentą Nr. 650/2012 nustatyta teisė taikoma neatsižvelgiant į tai, ar ši teisė yra valstybės narės teisė¹⁰⁷.

Taikytina teisė apima beveik visus su paveldėjimu susijusius klausimus nuo paveldėjimo bylos atidarymo iki palikimo perdavimo įpėdiniam¹⁰⁸. Žinoma, kaip jau buvo aptarta pirmiau, gali kilti tam tikrų neaiškumų dėl reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalies ir 1 straipsnio 1 dalies apimties, siekiant nustatyti, kuris klausimas patenka į reglamento Nr. 650/2012, taigi ir pagal jį paveldėjimo teisiniams santykiams taikytinos teisės, sritį, o kuris ne. Todėl vienos taikytinos teisės pasirinkimas visiems galimai su paveldėjimu susijusiems, bet nebūtinai į reglamento Nr. 650/2012 taikymo sritį patenkantiems klausimams, palengvina nuosavybės planavimą ir tarptautinio paveldėjimo organizavimą.

Taikytiną teisę galima pasirinkti tiesiogiai tai išreiškiant¹⁰⁹, tyliai išreiškiant savo veiksmais, kurie matomi iš bylos aplinkybių (*tacit* pasirinkimas)¹¹⁰, ar nuspėjant apie galimą pasirinkimą, kuris nebuvo

¹⁰⁴ Kaip pažymėta pirmiau, Lietuva yra vienas tų retesnių pavyzdžių, kurioje 2001 m. LR CK įvedė naują taikytinos teisės jungiamąjį kriterijų – kilnojamiems daiktams palikėjo nuolatinę gyvenamąją vietą (LR CK 1.62 straipsnio 1 dalis). Iki to laiko 1964 m. LTSR CK nustatė, kad paveldėjimo santykiai nustatomi pagal tos valstybės, kurios piliečiu buvo palikėjas savo mirties momentu, įstatymus. Ir tik tais atvejais, kai palikėjas yra asmuo be pilietybės, paveldėjimo santykiai nustatomi pagal valstybės, kurioje buvo paskutinė nuolatinė jo gyvenamoji vieta, įstatymus (LTSR CK 621 straipsnis).

¹⁰⁵ Pavyzdžiui, LR piliečiai, gyvenantys Prancūzijoje, pasirenka paveldėjimui taikyti pilietybės valstybės, Lietuvos, teisę ir sudaro bendrą sutuoktinių testamentą, kuris nėra leidžiamas Prancūzijoje, tačiau dėl *profesio iuris* turės būti pripažintas šioje šalyje.

¹⁰⁶ Reglamento Nr. 650/2012 1 straipsnis.

¹⁰⁷ Reglamento Nr. 650/2012 20 straipsnis. Ši nuostata yra ypač aktuali, nes ES gyvena daug migrantų iš trečiųjų šalių, pavyzdžiui, Šiaurės Afrikos valstybių, Turkijos. Be to, ES valstybės narės, kurioms nėra taikomas reglamentas, t. y. JK, Airija ir Danija, pagal reglamentą taip pat laikomos trečiosiomis valstybėmis.

¹⁰⁸ Reglamento Nr. 650/2012 23 straipsnio 2 dalis, preambulės 42 punktą.

¹⁰⁹ Reglamento Nr. 650/2012 preambulės 39 punkte ir 22 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad teisės pasirinkimas turėtų būti aiškiai nurodomas pareiškime, pateikiamame pareiškiant paskutinę valią dėl turto palikimo.

¹¹⁰ Tokia galimybė numatyta ir paveldėjimo teisiniuose santykiuose, kur reglamento Nr. 650/2012 preambulės 39 punkte ir 22 straipsnio 2 dalyje nurodyta, jog teisės pasirinkimas gali būti išreikštas ir kitokiomis sąlygomis. Regla-

nei tiesiogiai, nei tyliai išreikštas veiksmis, iš kitų aplinkybių¹¹¹. Reglamente Nr. 650/2012 nurodyta, kad taikytinos teisės pasirinkimas turi būti aiškiai išreikštas ir suprantamas, todėl teisės pasirinkimas turėtų būti aiškiai nurodomas pareiškime, pateikiamame pareiškiant paskutinę valią dėl turto palikimo, arba parodomas tokiomis paskutinės valios sąlygomis. Esant tyliam taikytinos teisės pasirinkimui būtų nagrinėjantis teismas turės įvertinti bylos aplinkybes ir nuspręsti, ar toks pasirinkimas iš tikrųjų buvo atliktas, ar tokie buvo tikrieji palikėjo ketinimai. Pažymėtina, kad galimybė tyliai išreikšti taikytinos teisės pasirinkimą sukuria teisinį netikrumą paveldėjimo teisinių santykių srityje, nes nesant tokį savo tylių pasirinkimą išreiškusio asmens, palikėjo, tai yra pakankamai sudėtinga patikrinti¹¹². Dėl to kai kurie autoriai siūlo netgi atskirai pažymėti, kad testatorius nepasirinko jokios kitos taikytinos teisės¹¹³, vadinas, nepaisant galimai besikeičiančių gyvenimo aplinkybių, jis sutinka, kad bus taikoma jo paskutinės įprastinės gyvenamosios vietos valstybės teisė pagal bendrąją reglamento Nr. 650/2012 taisyklę. Pažymėtina, kad toks nurodymas testamente neturėtų būti prilyginamas neigiamam taikytinos teisės pasirinkimui, t. y. nurodymui, kad tam tikriems santykiams neturėtų būti taikoma vienos ar kitos valstybės teisė, kuris tarptautinėje privatinėje teisėje paprastai laikomas *ultra vires* ir neįgyvendinamas¹¹⁴. Taip pat atkreiptinas dėmesys į tai, kad tuo atveju, kai teismas, įvertinęs bylos aplinkybes, nusprendžia, kad palikėjas buvo išreiškęs tylių taikytinos teisės pasirinkimą, jis, esant reglamento Nr. 650/2012 6 straipsnyje nustatytiems sąlygoms, gali atsakyti jurisdikcijos ir taip išvengti užsienio teisės taikymo.

Nepaisant visų pirmiau išvardytų pranašumų, reglamente Nr. 650/2012 įtvirtinus galimybę pasirinkti taikytiną teisę, iškilo ir tam tikrų sunkumų, pavyzdžiui, dėl sukčiavimo teise ar viešosios tvarkos išlygos taikymo. Pažymėtina, kad viešoji tvarka turi apimti ne konkrečios valstybės, o tarptautinės bendruomenės vertybines nuostatas, be to, tai turi būti išimtinės aplinkybės, esant akivaizdžiam nesuderinamumui su atitinkamos valstybės viešąja tvarka (reglamento Nr. 650/2012 preambulės 58 punktas). Be to, reikėtų atkreipti dėmesį į tai, kad turėtų būti netaikoma ne visa užsienio valstybės teisė, o tik ta teisės norma, kuri prieštarauja viešajai tvarkai ir pažeidžia pagrindines žmogaus teises bei yra diskriminuojanti dėl religijos (pavyzdžiui, suteikiant teisę paveldėti tik musulmonų religiją išpažįtantiems asmenims), lyties (pavyzdžiui, teisę paveldėti suteikiant tik vyriškosios lyties palikuonims), amžiaus (pavyzdžiui, teisę paveldėti suteikiant tik atitinkamo amžiaus asmenims), rasės, socialinio, politinio statuso. *Profesio iuris* taikyti taip pat gali būti komplikuota tuo atveju, jei palikėjas pasirenka taikyti trečiosios valstybės teisę, tačiau ši nenumato galimybės pasirinkti taikytinos teisės tarptautinio paveldėjimo byloje. Tokiu atveju, jei trečiosios valstybės institucijos nepripažins tokio palikėjo pasirinkimo, jis tebus *une lettre morte*¹¹⁵.

mento Nr. 650/2012 preambulės 39 punkte nurodyta, kad galėtų būti laikoma, jog teisės pasirinkimas parodytas paskutine valia dėl turto palikimo, jeigu, pavyzdžiui, palikėjas, pareiškdamas savo paskutinę valią, nurodė konkrečias savo pilietybės valstybės teisės nuostatas arba kitais būdais paminėjo tą teisę.

¹¹¹ CARRUTHER, J. Party Autonomy in the Legal Regulation of Adult Relationships: What Place for Party Choice in Private International Law, 61 *Int'l & Comp. L.Q.*, 2012, p. 885.

¹¹² Kitaip nei sutartiniuose santykiuose, kur toks pasirinkimas yra plačiai taikomas (Roma I reglamento 3 straipsnio 1 dalis).

¹¹³ PFEIFFER, M. Legal certainty and predictability in international succession law. *Journal of Private International Law*, 2016, Vol. 12, No. 3, p. 566–586 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/17441048.2016.1261848>>.

¹¹⁴ CARRUTHER, J. Party Autonomy in the Legal Regulation of Adult Relationships: What Place for Party Choice in Private International Law, 61 *Int'l & Comp. L.Q.*, 2012, p. 907.

¹¹⁵ Pavyzdžiui, LR pilietis, nuolat gyvenantis Anglijoje, turintis nekilnojamojo turto Anglijoje, Prancūzijoje ir Lietuvoje, pasirenka taikyti Lietuvos teisę. Tuo atveju, jei paveldėjimo byla būtų atidaryta Lietuvoje, palikėjo pasirinkimo būtų paisoma, tačiau jei paveldėjimo byla būtų atidaryta Anglijoje, klausimas, ar Anglijos institucijos pripažintų taikytinos teisės pasirinkimą, kuris nėra numatytas jų teisėje tarptautinio paveldėjimo atveju, ir nekilnojamojo turto paveldėjimui netaikytų jo buvimo vietos valstybės teisės.

Išvados

Globalizacija ir didėjantis žmonių mobilumas lemia vis didesnę tarptautinių privatinų bylų skaičių ne tik komercinės, šeimos, bet ir paveldėjimo teisės srityje. Reglamentas Nr. 650/2012 taikomas nuo 2015 m. rugpjūčio 17 d. visų asmenų, kurių įprastinė gyvenamoji vieta yra ES valstybėse narėse, išskyrus Daniją, JK ir Airiją, kurioms šis teisės aktas nėra taikomas, atžvilgiu, taip pat visų kitų asmenų, gyvenančių ne ES erdvėje, atžvilgiu, jei paveldėjimo byla buvo atidaryta ES valstybėje narėje, kurioje taikomas reglamentas (subsidiarios jurisdikcijos ar *forum necessitatis* atveju). Iki to laiko mirusiems asmenims tarptautinio paveldėjimo bylose taikomos nacionalinės tarptautinės privatinės teisės taisyklės.

Vienas iš pagrindinių nacionalinės tarptautinės privatinės teisės ir reglamento Nr. 650/2012 skirtumų yra paveldėjimo vieningumo principo įtvirtinimas reglamente, nes iki to laiko Lietuvoje tarptautinio paveldėjimo byloje taikytinai teisei nustatyti buvo taikomi skirtingi jungiamieji kriterijai paveldimam kilnojamajam ir nekilnojamajam turtui. Paveldėjimo vieningumo principas užtikrina paveldėjimo organizavimo vientisumą, greitumą ir mažesnes finansines sąnaudas.

Pagal reglamentą Nr. 650/2012 paveldėjimui taikytina teisė apibrėžiama pakankamai plačiai, tačiau reglamento Nr. 650/2012 taikymo išimtys ir iki galo neišspręstas paveldėjimo klausimų ryšys su kitais susijusiais klausimais, tokiais kaip antai fizinio asmens statusas, šeiminiai santykiai, sutuoktinių turto teisinis režimas ar daiktinių teisių turinys, kelia sunkumų nustatant paveldėjimui taikytinos teisės ribas. Siekiant išspręsti šią problemą, turėtų būti arba aiškiai apibrėžtos reglamente Nr. 650/2012 vartojamos sąvokos, arba suvienodinti įvairiuose teisės aktuose nustatyti jungiamieji kriterijai taikytinai teisei parinkti, nesvarbu, kokiai reguliavimo sričiai yra priskirtas sprendžiamas klausimas.

Bendroji taikytinos teisės nustatymo taisyklė siejama su palikėjo paskutine įprastine gyvenamąja vieta, tačiau šis jungiamasis kriterijus pagal reglamentą Nr. 650/2012 turėtų būti apibrėžiamas ne tik pagal patį palikėją, jo buvimo tam tikroje valstybėje tikslus ir trukmę, bet ir jo šeimos narių interesus ir jų buvimo vietą. Be to, remiantis reglamentu Nr. 650/2012 paliekama vietos ir plačiau interpretuoti, įtraukiant ir glaudžiau su palikėju susijusios valstybės jungiamąjį kriterijų, o tai sukuria teisinio netikrumo paveldėjimo teisiniuose santykiuose, todėl taikytinos teisės pasirinkimas (*profesio iuris*) pagal palikėjo pilietybės valstybės teisę yra viena iš pagrindinių paveldėjimo teisinių santykių stabilumo sąlygų. Tai rodo, kad pilietybė vis dar pakankamai svarbi tarptautinį elementą turinčiose bylose, nepaisant siekio ES įvesti bendrą visus jungiantį, o ne išskiriantį kriterijų.

Galimybė pasirinkti paveldėjimui taikytiną teisę leidžia palikėjui suderinti taikytiną teisę ne tik paveldėjimui, bet ir su juo glaudžiai susijusiems klausimams, pavyzdžiui, sutuoktinių turto teisiniu režimui, taip pat taikyti kitus nei jo įprastinės gyvenamosios vietos valstybėje esančius teisinius institutus, pavyzdžiui, paveldėjimo susitarimą. Tačiau toks užsienio valstybės teisės taikymas gali turėti įtakos naujiems iki tol valstybėje narėje nežinomiems teisės instrumentams pripažinti, o tam reikės papildomų valstybės pastangų, padedant tinkamai įgyvendinti palikėjo *profesio iuris*.

Atsižvelgiant į LR piliečių emigracijos kryptis, greitu metu reglamentas Nr. 650/2012 nedarys didelės įtakos tarptautinio paveldėjimo klausimams spręsti. Tačiau tai, kad reglamentas Nr. 650/2012 buvo priimtas taikant įprastinę teisėkūros procedūrą, leidžia tikėtis, kad jis yra tik pirmas žingsnis paveldėjimo teisės derinimo procese, siekiant tolesnio paveldėjimo materialiosios teisės bendrumo, nustatant tam tikrus „bėgius“, kurių ribose turėtų vystytis materialioji paveldėjimo teisė tarp valstybių narių, taip užtikrinant palikėjo ir jo įpėdinių interesus ir stabilius civilinius teisinius santykius ES vidaus rinkoje.

LITERATŪRA

Teisės aktai

1. 2012 m. liepos 4 d. Europos Parlamento ir Tarybos (ES) reglamentas Nr. 650/2012 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų paveldėjimo klausimais pripažinimo ir vykdymo bei autentiškų dokumentų paveldėjimo klausimais priėmimo ir vykdymo bei dėl Europos paveldėjimo pažymėjimo sukūrimo.
2. 2007 m. liepos 11 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 864/2007 dėl nesutartinėms prievolėms taikytinos teisės.
3. 2008 m. birželio 17 d. Europos Parlamento ir Tarybos reglamentas (EB) Nr. 593/2008 dėl sutartinėms prievolėms taikytinos teisės.
4. 2010 m. gruodžio 20 d. Tarybos reglamentas (ES) Nr. 1259/2010, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas santuokos nutraukimui ir gyvenimui skyrium taikytinos teisės srityje.
5. 2008 m. gruodžio 18 d. Tarybos reglamentas (EB) Nr. 4/2009 dėl jurisdikcijos, taikytinos teisės, teismo sprendimų pripažinimo ir vykdymo bei bendradarbiavimo išlaikymo prievolių srityje.
6. 2016 m. birželio 24 d. Tarybos reglamentas (ES) 2016/1103, kuriuo įgyvendinamas tvirtesnis bendradarbiavimas jurisdikcijos, taikytinos teisės ir teismo sprendimų sutuoktinių turto teisinių režimų klausimais pripažinimo ir vykdymo srityje.
7. 1989 m. Hagos konvencija dėl mirusiojo asmens turto paveldėjimui taikytinos teisės.
8. 2007 m. lapkričio 23 d. Hagos protokolai dėl išlaikymo prievolėms taikytinos teisės.
9. Lietuvos Respublikos civilinis kodeksas. *Valstybės žinios*, 2000, nr. 74-2262.

Specialieji šaltiniai

10. BONOMI, A. Successions Internationales: Conflits de lois et de juridictions, in *Recueil des Cours*, t. 350, 2010.
11. BUBLIENĖ, D. Naujasis Europos Komisijos pasiūlymas paveldėjimo srityje: kokią tai turės įtaką Lietuvos paveldėjimo teisei? *Paveldėjimo teisės europeizacijos perspektyvos – link Europos testamento*. Vilnius: Vilniaus universiteto leidykla, 2010.
12. CARRUTHER, J. Party Autonomy in the Legal Regulation of Adult Relationships: What Place for Party Choice in Private International Law, 61 *Int'l & Comp. L.Q.*, 2012.
13. FRIMSTON, R. *European Union Succession Regulation (EU) No 650/2012* [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <https://fbis.eu/wp-content/uploads/2014/11/2014100602-NOTES-Richard-Frimston.pdf>.
14. KINDLER, P. The general rule: the 'last habitual residence' of the deceased and 'the closer connection' are objective connecting factors in determining the law applicable to succession. In final study „Towards the entry into force of succession regulation: building future uniformity upon past divergencies“ JUST/2013/JCIV/AG/4666 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.dirittopubblico.unimi.it/exfiles/unimidire/389501/attachment/final-study-just-2013-jciv-ag-4666-last-version.pdf>>.
15. LAGARDE, P. *Successions, Répertoire de droit international*. Dalloz, 1998.
16. LI, H. Some Recent Developments in the Conflict of Laws of Succession, in *Recueil des cours*, t. 224, 1993.
17. MAYER, P.; HEUZÉ, V. *Droit international privé*, 11 ed. Lextenso Editions, 2014.
18. Max Planck Institute for Comparative and International Private Law, Comments on the European Commission's Proposal for a Regulation of the European Parliament and of the Council on jurisdiction, applicable law, recognition and enforcement of decisions and authentic instruments in matters of succession and the creation of a European Certificate of Succession. *Rabels Zeitschrift* 74, 2010.
19. PÉROZ, H. ; FONGARO, E., *Droit international privé patrimonial de la famille*, 2e ed., LexisNexis 2017.
20. PFEIFFER, M. Legal certainty and predictability in international succession law. *Journal of Private International Law*, 2016, Vol. 12, No. 3 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://dx.doi.org/10.1080/17441048.2016.1261848>>.
21. *Résumé de l'analyse d'impact accompagnant la proposition de règlement européen* (cf. infra, note 14), document de travail des services de la Commission, SEC, 2009 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <file:///C:/Users/alesi/Desktop/successions/RÉSUMÉ%20DE%20L'ANAYSE%20D'IMPACT.pdf>.

22. REIS, A. Succession and family law, in final study „Towards the entry into force of succession regulation: building future uniformity upon past divergencies“ JUST/2013/JCIV/AG/4666 [interaktyvus]. Prieiga per internetą: <<http://www.dirittopubblico.unimi.it/extfiles/unimidire/389501/attachment/final-study-just-2013-jciv-ag-4666-last-version.pdf>>.

23. REVILLARD, M. *Droit international privé et européen: pratique notariale*, 8e ed. Defrénois: Lextenso éditions, 2014.

Praktinė medžiaga

24. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 1979 m. kovo 27 sprendimas byloje Nr. C-143/78.

25. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 1994 m. rugsėjo 15 d. sprendimas byloje C-452/93.

26. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2009 m. balandžio 2 d. sprendimas byloje C- 523/07.

27. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2010 m. gruodžio 22 d. sprendimas byloje C-497/10.

28. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2017 m. spalio 12 d. sprendimas byloje C-218/16.

29. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. 2018 m. kovo 1 d. sprendimas byloje C-558/16.

30. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. *Generalinio advokato M. Szpunar 2018 m. vasario 22 d. išvada byloje Nr. C-20/17.*

31. Europos Sąjungos Teisingumo Teismas. *Generalinio advokato M. Szpunar 2017 m. gruodžio 13 d. išvada byloje Nr. C-558/16.*

APPLICABLE LAW IN THE INTERCOUNTRY SUCCESSION CASES

Simona Bronušienė

S u m m a r y

Growing mobility, social changes in modern societies make influence on succession law too. First steps in harmonization of private international law of succession were made by the Hague conventions resolving some issues of conflict of law. But they were regulating only very specific questions or were ratified by very small number of states. However the need of common conflict rules was growing, especially in the EU. That is why the regulation No 650/2012 was approved. It is the first EU document which covers all the main questions of private international law and also issues some material legal norms concerning European succession certificate.

The goal of this article is to review the changes of conflict of law rules and what effect they make for the interested parties.

First of all, there are presented the national private law rules on applicable law in international succession cases. As it is shown, there are big differences between countries applying different connecting factors and having dualistic or unitarian succession systems. That poses a lot of problems if *de cuius* lived not in the state of origin or had goods in different states.

Unity of succession was one of the biggest novelties proposed by the regulation No 650/2012 which had to ensure the faster, cheaper and more comfortable international succession procedure. Unity of succession is applied horizontally, that means for all the estate of the *de cuius*, and vertically, that means for all the succession procedure till the heritage is shared between the heirs.

Secondly, it is important to determine the territory where the conflict of law rules established by the regulation No 650/2012 may be applied. The situation of three EU member states – Denmark, UK and Ireland which are not parties to the regulation is still not clear. As the member state to which regulation should be applied is not described by the regulation it is doubtful if these three states could be regarded as third states with all the related consequences, as, for example, the application of *renvoi*.

Further the content of the applicable law is overviewed, analyzing the Article 23 and 1 of the regulation No 650/2012 and taking into account the first rulings of the CJEU. Also the coherence of different related matters, such as matrimonial property regime, status of natural person, family relationships and international succession is questioned.

Habitual residence, as connecting factor for the applicable law to international succession, does not surprise anyone, because this connecting factor is applied in most European cases. However, the lack of the definition and its new feature – family ties with country of origin makes this connecting factor less stable and unpredictable.

The regulation No 650/2012 gives opportunity to testator to choose applicable law what shows some kind of contractualisation of succession law. But the choice is limited only to the nationality of the testator. Despite the principal of party autonomy, which finds its place in most recent EU regulations, it does not help to find one applicable law for various related questions, such as international family relations, matrimonial regime and succession. However, it permits for testator to apply different legal institutes in the state of his habitual residence that poses some challenges for the states, because they are obliged to recognise the mechanisms which they do not know, for example, agreement as to succession.

Nevertheless regulation No 650/2012 is very important step in harmonizing international succession law, letting us to believe that it sets up only the “rails” in which the material succession law between member states may develop.

Īteikta 2017 m. lapkričio 23 d.

Priimta publikuoti 2018 m. balandžio 30 d.